

Art, història i ideologia. Programes de les cases i palaus barcelonins al segle XVIII

Rosa Maria Subirana Rebull
Joan-Ramon Triadó

L'any 1972 Santiago Alcolea Gil inaugurà la publicació de la revista *D'Art* amb un article dedicat al Palau Moja de Barcelona.¹ Feia relativament poc temps que l'edifici havia patit dos incendis consecutius (el 4 de maig i l'1 de setembre de 1970) i mostrava la seva preocupació pel fet "cuyas consecuencias, unidas al estado de total abandono en que se halla, permiten prever la progresiva pérdida de todo cuanto hubiese en su interior con interés artístico". Així mateix, deixava constància de la poca motivació que suscitava la seva restauració, tot advertint del perill que "cuando su situación sea extrema como consecuencia de un descuido, quizá deliberado, no faltarán argumentos para justificar su derribo". Malauradament no hagués estat aquest un cas únic i ens felicitem per l'oportú estudi publicat per qui fou fundador i primer director del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona. Actualment aquest palau senyorial projectat com a residència dels marquesos de Moja (1774-89) és seu de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya i salvaguarda un important conjunt de pintura mural.

---

1. Santiago ALCOLEA GIL, "El palacio Moya, en Barcelona, y su arquitecto Josep Mas", *D'Art*, núm. 1 (abril de 1972), p. 5-11.

Seguint en aquesta línia manifestem la voluntat de continuar vetllant pels nostres béns artístics, i molt concretament els corresponents a l'època del Barroc i a un incipient període Il·lustrat. És evident que la catalogació i estudi del patrimoni històric afavoreix la seva conservació. El fet que la pintura decorativa del darrer quart del Set-cents sigui una de les manifestacions plàstiques més interessants de la producció catalana del moment ha estat el motor impulsor de la nostra dedicació al tema dins el marc del projecte de recerca ACAF/ART.² Així, centrarem la nostra ponència en els programes decoratius dels palaus barcelonins d'aquest període.³

---

2. ACAF/ART (*Ministerio de Educación y Ciencia*, HUM2006-09682/ARTE).

3. Primera relació cronològica de les publicacions que, de manera específica o amb breus referències, han aportat informació relacionada als palaus barcelonins de finals del segle XVIII i inicis de la següent centúria: Joaquim SALARICH, *Vic, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*. Vic, 1854. p. 196-206; "Antigüales", *La Renaixensa*, any II, núm. 11 (1 de juliol de 1872), p. 126; Conde de la VIÑAZA, *Adiciones al diccionario de Don Juan Agustín Ceán Bermúdez*, 4 v., Madrid, 1889-1894, 4 v; Carles de BOFARULL, *Exposició d'Art Antich de 1902*. Barcelona, Junta Municipal de Museus i Belles Arts, 1902, p. 117; Raimon CASELLAS, "Els últims barrochs de Barcelona", *Empori* 5-2 (1907), p. 17-24; Raimon CASELLAS, "L'estil Imperi a Barcelona", *La Veu de Catalunya* (20 de gener de 1910); Josep M. FOLCH I TORRES, "La sala de 'El Vigatà' a Can Serra", *La Veu de Catalunya* (6 de febrer de 1913); Josep M. FOLCH I TORRES, "La sala de 'El Vigatà' a casa del comte de Güell", *La Veu de Catalunya* (25 de juny de 1914); Josep M. FOLCH I TORRES, "Una pintura de 'El Vigatà' al Museu de Barcelona", *La Veu de Catalunya* (27 de novembre de 1916); Josep M. ALÓS, *La casa de Cartellà. Su historia y genealogia*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1919; Joaquim FOLCH I TORRES (dir.), "Interiors senyoriels catalans", *D'ací i d'allà*, núm. 69 (setembre de 1923), p. 757 i s.; Lluís BONET "La casa Larrad del carrer Ample", *La ciutat i la casa*, any I, núm. 1, Barcelona, (gener de 1925); Josep M. FOLCH I TORRES, "La sala d'El Viguetà a l'antiga casa del Marquès de Monistrol", *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona* II (8 de gener de 1932), p. 19-23; Alfons MASERAS, "Una decoració de Josep Flaugier al Museu de les Arts decoratives de Pedralbes", *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, 22, v. III (22 de març de 1933), pp. 65-73; Bonaventura BASSEGODA, "La edificación barcelonesa en el siglo XVIII", *Barcelona Atracción*, núm. 300 (juny de 1936), p. 174-179; Agustí DURAN I SANPERE, "Tres linajes, tres siglos. El Palacio Comillas", *La Vanguardia* (19 de gener de 1936); Ramon VAYREDA, "Estudi de conjunt dels diversos fons de dibuixos instal·lats al Museu d'Art de Catalunya", *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, VII, (1937); Xavier de SALAS, "Documentación del palacio Sessa o Larrad en la calle Ancha de Barcelona", *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, 1945, p. 124; Joan AINAUD, Josep GUDIOL i Frederic Pau VERRÍE, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Instituto Diego Velázquez, Barcelona, 1947, v. 2; Rafael BENET, *Viladomat*, Barcelona, Ibèria, 1947; Carlos CID, "Problemas acerca de la construcción de la Casa Lonja de

---

Barcelona". *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. V (1947), p. 43-93; Santiago ALCOLEA GIL, "Tres pintores barceloneses del siglo XVIII", *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. VI (juliol-desembre de 1948), p. 463-467; Carlos CID, "La decoración de la Casa Lonja de Barcelona". *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. VI (1948); Erasme D'IMBERT, "Erasmus de Gónima, 1746-1821- Apuntes para una biografía y estudio de su época", Barcelona, Barcino Nostra 1952, p. 75-80; Santiago ALCOLEA GIL, "Francisco Pla, el Vigatà", *AUSA*, Vic (1954); Jorge REYES PLANAS, "Moyà, cuna de hombres ilustres Erasmo de Gónima 1746-1821. Entreviú con su descendiente Erasmo de Imbert, biógrafo del primero", *La Tosca Moià*, núm. 106 (febrer de 1956); Josep MAINAR, "L'art neoclàssic i romàntic. Les arts decoratives", *L'art català*, Barcelona, Aymà, 1958, v. II, p. 309-330; Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona en el siglo XVIII", *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona I (1959-1960), v. XIV i II (1961-1962), v. XV; Adolf FLORENSA, *El Palacio de la Virreina del Perú en Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1961; Joan BASSEGODA NONELL, "Arquitectura neoclásica en Barcelona. La Escuela de Llotja". *La Vanguardia* (3-VI-1971); Santiago ALCOLEA GIL "El palacio Moya, en Barcelona, y su arquitecto Josep Mas", *D'Art*, núm. 1, (abril 1972), p. 8; Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història. La societat i l'organització del treball*, Barcelona, Curial, 1973; Josep MAINAR, "Art", *Avui* (12 d'abril de 1981); Santiago ALCOLEA GIL "El Renaixement. L'època del Barroc (1625-1775)", *Dolça Catalunya: 'L'Art a Catalunya'*-I. Barcelona, *Gran Enciclopèdia Temàtica Catalana*, 1983; Aurora ALTISENT i Josep Maria CARANDELL, *Salons de Barcelona*, Lumen, 1984; Joan-Ramon TRIADÓ, *Història de l'Art Català. L'època del Barroc*. S. XVII-XVIII, v. V, Barcelona, Edicions 62, 1984; *Col·leccions Bertand als Museus de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1985; Santiago ALCOLEA GIL, "Francesc Pla, El Vigatà" *Thesaurus*, Fundació Caixa de Pensions, Barcelona, 1986, p. 273-275; Joan BASSEGODA NONELL, *La Casa Llotja de Mar de Barcelona*, Barcelona, Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació, 1986; Isidre BRAVO: *L'escenografia catalana*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1986; Carme MIQUEL CATÀ, *Manuel i Francesc Tramulles, pintors*, Universitat de Barcelona, 1986 (tesi de llicenciatura inèdita, dirigida per Joan-Ramon Triadó); Rosa Maria SUBIRANA REBULL, "Pasqual Pere Moles, primer director de l'Escola Gratuïta de Dibuix", *D'Art*. (Barcelona 1986), p. 173-180; Santiago ALCOLEA GIL, *El palau Moja. Una contribució destacada a l'arquitectura catalana del segle XVIII*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1987; Santiago ALCOLEA GIL, *Sobre la pintura catalana del segle XVIII. Un cicle de Francesc Pla "El vigatà", "Opera Minora"*, 2, Barcelona, Artur Ramon, 1987; Manuel ARRANZ; Joan FUGUET, *El Palau Marc. Els March de Reus i el seu palau a la Rambla de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1987; Esther BALLART, *Pere Pau Montaña (1749-1803), pintor. Segon director de la Escola Gratuïta de Dibuix*, Universitat de Barcelona, 1987 (tesi de llicenciatura inèdita, dirigida per Joan-Ramon Triadó); *L'Època dels genis: Renaixement i Barroc*, Ajuntament de Girona, 1987, p. 432-433; Anna RIERA, *Baró de Maldà: Calaix de Sastre. Font documental per a l'estudi de les activitats artístiques a Barcelona (1769-1785)*, Universitat de Barcelona, 1988 (tesi de llicenciatura inèdita dirigida, per Joan-Ramon Triadó); Llorenç SANS, *Cròniques de Festa Major de Sant Feliu de Llobregat* (recull dels articles publicats per l'autor a *El Noti-*

a *El Noticiero Universal* i a la revista parroquial *Alba*) "Col·lecció Quaderns d'Història", Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat - Patronat Municipal de Cultura, 1988; *L'època del gèn. Renaixement. Barroc. Tresors del Museu d'Art de Catalunya*, Ajuntament de Girona-Ajuntament de Barcelona, 1988, p. 430-435; Rosario FONTOVA, "Hallazgos de valiosos murales en el almacén del Palacio Nacional", *El Periódico de Catalunya* (5-11-1988), p. 17; Joan SUREDA, "Art als magatzems", Suplement Quadern, a *El País* (12-1-1989); Josep Maria MONTANER, *La modernització de l'utilatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1990; *Catalunya a l'època de Carles III*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991; Enric MIRA, *El lenguaje neoclásico en Cataluña. Los palacios de Barcelona* (tesi doctoral inèdita) Escola Tècnica Superior d'Arquitectura, Universitat de Barcelona, 1991; Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *El fons Llinatge Moixó de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya, 1992; *La col·lecció Raimon Casellas. Dibuixos i gravats del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1992; Pere MOLAS RIBALTA, "Estructures i formes de vida social" a Jaume SOBREQÜÉS, cord., *Història de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1993, Introducció del v. 5, p. 169-214; M. Carme FARRÉ, "El Palau de la Virreina. La casa de la Rambla del virrei del Perú. La vida íntima d'un edifici simbòlic de la ciutat", *La Municipal*, 38 (maig-juny 1994), p. 301-308; Anna RIERA, *La formació dels escultors catalans*, Universitat de Barcelona, 1994 (tesi de doctorat inèdita, dirigida per Joan-Ramon Triadó); Ramon ALBERCH *et al.*, *El Palau de la Virreina*, Barcelona, Ajuntament, 1995; Francesc M. QUÍLEZ, "Bonaventura Planella i la pintura catalana del primer terç del segle XIX" *Locus Amoenus*, 1 (1995), p. 193-207; Reis FONTANALS, "El fons d'Erasmus de Gònima i d'Erasmus de Janer (1765-1877)", *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, nº 15 (tardor de 1997); Laura GARCIA SÁNCHEZ, *Arte y plástica efímera: el mundo de la fiesta en Barcelona durante el reinado de Carlos IV. 1788-1808*, Universitat de Barcelona, 1998 (tesi doctoral inèdita, dirigida per Joan-Ramon Triadó); Francesc M. QUÍLEZ, "A l'entorn de l'activitat pictòrica de Pere Pau Muntanya al Camp de Tarragona", *Locus Amoenus*, 4 (1998-1999), p. 201-217; Armand de FLUVIÀ, *Repertori de grandeses, títols i incorporacions nobiliàries de Catalunya*, 2 v., Lleida, Pagès, 1998-2004; Francesc CABALLÉ i Reinald GONZÁLEZ, *Estudio documental de la finca de la calle Princesa 16-18; calle Barra de ferro 5-5bis, de la ciudad de Barcelona* (estudi inèdit realitzat amb motiu de la rehabilitació de l'edifici), Barcelona, setembre de 1999; Francesc QUÍLEZ, "Pau Rigalt i el fenomen de la pintura decorativa", *Butlletí Reial Acadèmia Catalana Belles Arts*, núm. XIII (1999), p. 127-172; *Esgrafiats. Teoria i pràctica*. Aula d'arquitectura 25, Edicions UPC, 2000; Rosa Maria SUBIRANA REBULL i Joan-Ramon TRIADÓ "Pintura Moderna", *Pintura Moderna i Contemporània. "Ars Cataloniæ"*, v. 9, Barcelona, L'Isard, 2000, p. 10-163; *Llotja. Escuela Gratuita de Diseño 1775. Escola d'Art 2000*. Barcelona: Escola de Llotja, 2000; Àngels COLL "Francesc Pla, El Vigatà i la decoració de la casa Fontcoberta de Vic", *Locus Amoenus* 5 (2000-2001), p. 241-252; Judit FIGUERAS, "La decoració de la casa Ribera de Barcelona", *Pedralbes*, núm. 23-II (2003), p. 579-606; Vicenç PASCUAL, *El Baró de Maldà. Material per a una biografia*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003; Immaculada SOCIAS, "Unes pintures itinerants: la Sala del Vigatà a la Vil·la Pau Casals de Sant Sal-

Catalunya, i en especial Barcelona, visqué una etapa d'esplendor gràcies a l'extensió i intensificació de l'agricultura, a la revitalització de l'activitat pesquera, al desenvolupament globalitzat del comerç i la fluïdesa del l'intercanvi colonial —incrementada pels successius reials decrets de lliure comerç de 1765 i 1778—, a la renovació de les indústries tradicionals i, sobretot, a la producció manufacturera o industrial vinculada a les fàbriques d'indianes des de mitjans de la centúria.⁴ En definitiva, un esplèndid panorama de bonança econòmica que afavorí l'activitat constructiva i el desenvolupament de la producció artística, la qual cosa derivà en una evident transformació de la fisonomia urbana⁵ vinculada als

---

vador", *Pau Casals en l'escenari de l'art. La col·lecció de Vil·la Casals*, Barcelona, Fundació La Caixa, 2003, p. 46-51; Joan-Ramon TRIADÓ, "Els segles de l'Època Moderna", *Relacions amb l'exterior, 'Ars Cataloniæ'*, v. 15, Barcelona, L'Isard, 2003, p. 110-167; Rosa M. CREIXELL i Teresa M. SALA, "L'elogi de la quotidianitat. La finca dels Gònima a Sant Feliu", *L'Avenç*, núm. 292 (juny de 2004), p. 12-16; Reis FONTANALS "Erasmè de Gònima, el primer empresari modern", *Modilianum*, 31 (2on trimestre de 2004); Mariona FERNÁNDEZ BANQUÉ, *L'escultor Salvador Gurri*, Universitat de Barcelona, 2005 (tesi de doctorat inèdita dirigida per Joan-Ramon Triadó) Maria Isabel ROSELLÓ, *L'interior a Barcelona en el segle XIX*, Universitat de Barcelona, 2005 (tesi doctoral inèdita, dirigida per Pere Hereu); Rosa M. CREIXELL i Teresa M. SALA, "Retrat de família: els secrets dels Gònima", *La ciutat i les revolucions 1808-1868. La cultura a l'època romàntica*, Actes del 8è Congrés d'Història de Barcelona (març de 2007), p. 179-193; Rosa M. CREIXELL, *Cases grans: interiors nobles a Barcelona (1739-1761)*, Universitat de Barcelona, 2007 (tesi de doctorat inèdita, dirigida per Teresa M. Sala).

4. Un bon testimoni en aquest sentit el trobem en la resposta de Josep Albert Navarro-Mas, membre de l'Acadèmia de Ciències i Arts, al qüestionari presentat pel funcionari castellà, Francisco de Zamora, al llarg d'un viatge per terres catalanes entre 1785 i 1790: "Siendo Barcelona después de Cádiz, el pueblo más comerciante y más mercantil de toda España, ya se deja ver cuan grande ha de ser el comercio terrestre y marítimo que se hace en ella, y así es inexplicable lo que se introduce de frutos y géneros de todas las cuatro partes del mundo, y también es inexplicable lo mucho que se extrae de ella, tanto de frutos y géneros extraños y propios como de artefactos de sus manufacturas, y de las de otros países, para toda España, para varios dominios extranjeros y principalmente para la América. Los factores que tienen los comerciantes de Barcelona, así en América como en todas las demás plazas en donde comercian, casi todos son catalanes" (transcrit per Jaume SOBREQUÉS a "El desplegament de la ciutat manufacturera (1714-1833)", *Història de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1993, Introducció del v. 5, p. 34).

5. Rafael d'Amat i Cortada, baró de Maldà descriu aquest fenomen: "De continuo se van obrant o edificant moltes cases ab molts pisos, torratxes i terrats en aquesta ciutat, no poden-se estendre per fora, per causa de les muralles; pujant ja molt més les cases i fà-

nous corrents estilístics europeus. Un clar reflex de tot plegat es manifestà en els palaus o cases grans de l'aristocràcia i l'alta burgesia barcelonina,⁶ bé remodelant i decorant de nou les seves estances privades, bé edificant residències de nova planta de la mà dels artistes amb més rellevància del moment. Moltes d'elles han desaparegut al llarg dels anys i altres han patit modificacions substancials que han manllevat part de la seva antiga magnificència. Amb tot, ha quedat en peu un testimoni suficientment important que cal preservar. (Il·lustració núm. 1).

En base a la recerca documental ens proposem anar avançant en la reconstrucció virtual d'aquesta Barcelona del darrer quart del segle XVIII. Els nostres principals objectius són cercar la ubicació de tots els edificis de l'època i portar a terme l'anàlisi, interpretació i catalogació dels béns conservats *in situ*, en museus o en col·leccions privades, així com el seguiment de restauració de les obres que ho requereixin. Tenim plena consciència de l'envergadura global del projecte, així com de la gran quantitat de tasques que cal desenvolupar, però tal com va dir Horaci

---

briques varies, respecte lo tros de muralla de Terra, des de l'Àngel a Jonqueres; augmentant-se cada dia més i més la població de Barcelona, que penso arribar ja al número de cent cinquanta mil persones, no veient-se ja com antes botigues i pisos per llogar, perquè apenes acabats ja hi ha inquilinos." (*Calaix de Sastre*, 29 de juny de 1797).

El *Calaix de Sastre* comprèn setanta-tres volums escrits al llarg de gairebé cinquanta anys per Rafael d'Amat i de Cortada, primer baró de Maldà i Maldanell (1746-1819). El manuscrit original no ha estat mai publicat en la seva totalitat (1769-1819) i es conserva als arxius privats dels descendents del seu autor (Can Falguera, a Sant Feliu de Llobregat). A l'Arxiu d'Història de la Ciutat es pot consultar una còpia incompleta manuscrita per E. Santacana cap a finals de la Guerra Civil (Rafael AMAT I CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de Sastre en que se explicarà tot quant va succehint en Barcelona, y vehinat, desde mitg any 1769. A las que seguirán las dels demás anys esdevenidros, per divertimento del Autor, y sos Oyents, adnexas en el dit Calaix de Sastre las mes mínimas frioleras*. 1769 1816; també, *Festas Reals que se feren en esta Ciutat de Barcelona ab lo motiu del feliz part de la Serenissima Princesa de Asturias dels dos Infants Gemelos Dn. Carlos y Dn. Felip, y també per la Pau: Anys 1773 (sic) en los días 8 = 9 = y 10 de Desembre*). S'han fet publicacions parcials del dietari, així com diversos estudis sobre l'autor i els seus escrits. Vegeu, entre d'altres, Ramon BOIXAREU (ed.), Rafael d'Amat i de Cortada, *Calaix de Sastre*, I-IX v., Barcelona, Curial, 1987-1999 i Vicens PASCUAL, *El Baró de Maldà. Material per a una biografia*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

6. Sobre el perfil d'aquests comitents, vegeu Pere MOLAS RIBALTA, "Estructures i formes de vida social" a Jaume SOBREQÜÉS, cord., *Història de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 1993, Introducció del v. 5, p. 169-214.

“Dimidium facti qui coepi, habet” (*Epístoles*: I, 2), és a dir, alguna cosa és haver començat. En aquest sentit estem convençuts i animats. Tant de bo la publicació d'aquestes primeres pautes serveixi per incentivar futures col·laboracions.

Evolució de l'aristocràcia i enfortiment de la burgesia

Al llarg del Set-cents l'aristocràcia va anar incrementant la seva presència en la política i els afers ciutadans, especialment donant suport a les activitats científiques, acadèmiques, artístiques i culturals. Amb el pas del temps, però, un nou grup social en alça i amb major força econòmica l'anirà suplantant i, fins i tot, podríem dir que arraconant. Ens estem referint a la burgesia comercial i manufacturera o industrial vinculada a la producció d'indianes. Un sector social amb vel·leïtats nobiliàries en què, com veurem, molts arribaran a obtenir titulacions i rang de cavallers. Aquest serà el cas d'Erasme de Gònima, de la residència barcelonina del qual en farem referència més endavant.

La creació de la Junta de Comerç l'any 1758 potencià la consolidació de la nova burgesia, un sector mancat d'organització des del desgavellament econòmic i social del 1714 i l'abolició de les institucions catalanes amb el Decret de Nova Planta.⁷ A l'entorn, doncs, d'aquesta institució giraran les activitats dels homes de negocis barcelonins que veuran incrementada la seva fortuna i, alhora, la seva ascendència social. Així, hem de considerar com a principals consumidors artístics els sectors de la noblesa i la nova burgesia que havien sabut canalitzar la comercialització dels seus productes agrícoles i/o manufacturers.

Però la Junta de Comerç no es limità a ser l'organisme regidor de tots els sectors econòmics de la ciutat, sinó que jugarà un paper destacat en

---

7. Signat per Felip V el 16 de gener de 1716, després de la Guerra de Successió i com a resultat de l'ocupació militar dels diferents regnes i territoris de la Corona d'Aragó que no depenien del Consell Suprem d'Itàlia. Entre altres greus conseqüències, significà la fi de les institucions pròpies. És a dir, la pèrdua de la capacitat legislativa i del control econòmic, fiscal, judicial, duaner i monetari propi i la dependència dels aparells polítics castellans, a banda que s'imposà l'autoritat reial, per damunt de la legal.

la reafirmació de l'activitat artístic-cultural catalana. En aquest sentit cal destacar la fundació a Barcelona de *Escuela Gratuita de Diseño* (1775), embrió de l'actual Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Fou dirigida en la seva primera etapa pel gravador d'origen valencià i de formació parisenca Pasqual Pere Moles,⁸ qui impulsà un ideari artístic hereu de l'enciclopedisme francès i concebut sota el pensament il·lustrat i la concepció acadèmica.

Per tancar aquesta breu i epidèrmica contextualització dels comitents cal assenyalar la nova burgesia enriquida com a màxima propulsora de tota aquesta activitat artística i arquitectònica. L'assimilació del seu ascens social i el desig de vincular-se amb l'estament nobiliari motivà que aquests *parvenus* decoressin les seves residències privades amb l'objectiu de plasmar visualment els privilegis assolits, alhora que pausadament s'aniran introduint concepcions estètiques i comportaments socials propers als corrents francesos de la Il·lustració.⁹ Com a darrer punt d'aquest panorama, a les construccions i/o intervencions als edificis residencials de la noblesa i la burgesia cal afegir-hi les dels representants de l'Església, de la branca polític-militar, així com les dels palaus institucionals.

Els nous espais interiors conformaren la decoració fastuosa dels salons principals on es desenvolupava la vida pública i social: distribucions innovadores; pintures al fresc i al tremp a sostres i parets, sovint amb arquitectures pintades i elements heràldics vinculats als comitents; conjunts escultòrics i relleus; indianes, sedes i papers pintats; motllures, daurats, llums de cristall i fustes exòtiques. En definitiva, tot un potencial destinat a projectar una imatge mediàtica de prestigi social.

---

8. Sobre aquest autor i la fundació de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona vegeu Rosa Maria SUBIRANA REBULL, "Pasqual Pere Moles, primer director de l'Escola Gratuïta de Dibuix", *D'Art*. (Barcelona 1986) p. 173-180. També, de la mateixa autora, *Pasqual Pere Moles i Coronas (València 1741 - Barcelona 1797)*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1990.

9. Vegeu Cèsar MARTINELL, "Influència francesa sobre l'art català en la primera meitat del segle XVIII", "Artistes de tendència francesa a Catalunya en la segona meitat del segle XVIII", "L'art francès a Catalunya a les darreries del segle XVIII", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XLIV (Barcelona, 1934), núm. 471, 472 i 473, p. 299-303; 348-351; 370-374.

Artistes al servei de l'ostentació d'uns signes d'identitat i/o d'estatus social

Pel que fa a les autories dels cicles pictòrics iniciem el recorregut cronològic amb obres escassament documentades que reclamen un major seguiment, com és el cas de les cases dels Magarola, entre d'altres. Destaquem d'aquesta primera etapa les intervencions pictòriques dels germans Tremulles,¹⁰ els artífexs que encapçalaven el llistat dels més reconeguts a l'època. Així, tenim constància que Francesc (1717-1773) decorà la casa Copons (1770) i Manuel (1715-1791) el palau Sessa-Larrad (c. 1778).

El darrer gran pintor barroc de l'escena catalana, i un dels artífexs més sol·licitats del moment, tot i la seva peculiar personalitat, fou Francesc Pla, dit El Vigatà (1743-1805), autor dels cicles murals del palau Episcopal (1784) i de les decoracions i programes de la casa Serra (1785), dels palaus Moja (c. 1790) i Marc (1791), de les cases Ribera (c. 1793) i Bonaventura Grasés (Sarrià, 1793), del palau del baró de Savassona (1796) i, cap a les darreries del segle, del palau dels marquesos de Monistrol i de les cases Bulbena i Roca.

El segueix en nombre de realitzacions el pintor Pere Pau Muntanya (1749-1803),¹¹ segon director de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona, màxim representant del corrent acadèmic oficial i autor dels programes del palau Palmerola (1785), de la residència del duc d'Alba (1786), del palau de Llotja (1787), de la casa Alabau (1790), de la Duana Nova (1790-92) i, cap a finals de la centúria, de les cases de Pau Ramon,

---

10. Sobre aquesta important nissaga de pintors barcelonins cal citar en primer lloc la tesi doctoral (1964) de Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona en el siglo XVIII", *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona I (1959-1960), v. XIV i II (1961-1962), v. XV. Vegeu, també, la tesi de llicenciatura inèdita de Carme MIQUEL CATÀ, *Manuel i Francesc Tramulles, pintors*, Universitat de Barcelona, 1986.

11. Sobre aquest autor, a més de l'aportació de Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona ...", s'ha de tenir en compte la tesi de llicenciatura inèdita d'Esther BALLART, *Pere Pau Montaña (1749-1803), pintor. Segon director de l'Escola Gratuïta de Dibuix*, Universitat de Barcelona, 1987. Vegeu, també, Francesc M. QUÍLEZ, "A l'entorn de l'activitat pictòrica de Pere Pau Muntanya al Camp de Tarragona", *Locus Amœnus* 4 (1998-1999), p. 201-217.

compte de Santa Coloma, Pau Planes i Bonaventura Gassó. A aquestes intervencions cal afegir-hi, entre d'altres ja esmentades o de fora ciutat, les pintures referides en el document testamentari de Pau Muntanya, pare del pintor, les quals decoraven l'any 1797¹² les cases de Joaquim Rosás, Damià Barrera, Dr. Salvat i Ramón Batlle. Val a dir que de moment no disposem de cap altra notícia d'aquestes darreres decoracions, com tampoc dels corresponents edificis.

Acabem aquesta primera relació fent referència a les obres de Joseph-Bernard Flaugier (1757-1813) realitzades cap a finals de segle al palau de la Virreina i a la casa Vedruna. L'atribució de les pintures del saló de la casa d'Erasme de Gòmina cavalquen entre Flaugier i Marià Illa (doc. 1772-d.1807), mentre que en les decoracions de la casa de la plaça de Santa Anna i les de la Torre de Sant Feliu del Llobregat, hi intervingueren altrament els pintors Antoni Feu (1740-d. 1808) –autor també de la decoració de la casa del cerer Miquel Valldejuli–¹³, i Bonaventura Planella (1772-1844).¹⁴

Manca gairebé tota la informació pel que fa a les decoracions de la casa del notari Par i de les residències dels Moixó, Rocafort, Fivaller, Maldà i Castellet.

Són molt pocs els estudis complets d'aquests programes pictòrics barcelonins. S'han publicat interessants recerques monogràfiques sobre alguns dels edificis més emblemàtics, com és el cas de les tres residèn-

---

12. "... que lo Pere P. Montaña dega conferir en la herencia ... Tres mil (3.000) lliuras que tenia guanyadas y no cobradas de son ofici de pintor en lo dia de la referida separació, per las feinas fetas en la casa del Iltr. Marqués de Palmerola, en la de Joaquim Rosás, en la de Damià Barrera y en la del Dr. Salvat, en lo taló que feu per lo teatre de Reus, los arrimaderos per Ramón Batlle y altre pintat per un monument de fora ciutat, pues que ditas tres mil (3.000) lliuras las guanyà estant en ma casa a utilitat de la qual devia treballar dit mon fill ... Publicat als trenta días del mes de setembre de 1801" (Pau Montanya, sastre i revenedor de Barcelona, IMHB, Vegueria "Documentos sueltos" Notari Pere Pagès. Testaments de 1797), transcrit per Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona...", I (1959-1960), p. 282.

13. Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", II (1961-1962), p. 128.

14. Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, "Retrat de família: els secrets dels Gònima", *La ciutat i les revolucions 1808-1868. La cultura a l'època romàntica*, Actes del 8è Congrès d'Història de Barcelona, Barcelona, març de 2007, p. 185.

cies més representatives de la Rambla de Barcelona, els palaus Moja, Marc i de la Virreina, però no s'ha elaborat una exhaustiva interpretació iconogràfica i tampoc no s'ha contextualitzat el discurs en relació als comitents. En aquest sentit volem destacar el treball de Judit Figueras en relació a la decoració pictòrica de Francesc Pla, El Vigatà, per a la casa Ribera.¹⁵ L'autora no s'ha limitat en aquest cas a una acurada descripció del conjunt pictòric, sinó que basant-se en les fonts literàries emprades per a les composicions plàstiques ha proposat una interpretació ideològica i social.

Referències històriques vinculades als comitents, composicions mitològiques, al·legories, heràldica i episodis bíblics se succeeixen, sovint interferint-se, amb una finalitat discursiva que nosaltres pretenem anar desgranant a mesura que avancem en la nostra recerca. Tot i que el nostre projecte mostra un especial interès en la interpretació i contextualització d'aquests programes, la seva anàlisi i valoració artística, així com el continent arquitectònic i els seus complements domèstics formen part de l'objectiu global que ens hem proposat, la qual cosa comportarà la col·laboració de diferents especialistes.

Dels primers exemples citats poca cosa en podem dir. Pel que fa als Magarola, únicament disposem d'algunes dades documentals relacionades amb les seves residències barcelonines a banda i banda de la Rambla. Un escut ens ubica la del carrer Portaferrisa,¹⁶ de la qual un manuscrit conservat a la Biblioteca de Catalunya ens informa que el pintor Pere Crusells (doc. 1689-1742) realitzà "trece o catorze cuadros en la casa de don José de Magarola, en la calle de la Puerta ferrisa, en Barcelo-

---

15. Judit FIGUERAS, "La decoració de la casa Ribera de Barcelona", *Pedralbes*, núm. 23-II (2003), p. 579-606.

16. El baró de Maldà fa referència a l'edifici del carrer de la Portaferrisa, reformat l'any 1772 per fer la façana "a lo modern" i un "campanaret ab sos tres Finestrals" sobre la capella de Nostra Senyora de Montserrat. Aquesta capella havia estat vinculada a la procura de l'abat de Montserrat i continuà oberta al culte quan en el mateix solar s'hi edificà la casa Magarola. Així mateix, anys després el *Calaix de Sastre* recull la celebració d'un concert privat "a casa Magarola, en lo carrer de Portaferrisa, per motiu de voler donar, los senyors d'aquella casa, una funció de música a honra d'una imatge de Maria Santissima dels Dolors" (9 d'abril de 1794). Vegeu les darreres aportacions sobre la família Magarola a Santi MERCADER, "El retaule barroc de Sant Bernardí de la catedral de Barcelona: noves dades a l'entorn de D. Jeroni de Magarola", *Materia* 6-7, (2006 - 2007) p. 101-124.

na".¹⁷ L'edifici del carrer Tallers, malgrat conservar la sumptuosa façana, presenta actualment un aspecte deplorable. Les plantes baixa i noble, ocupades com a seu d'un negoci privat, mantenen encara visibles els sobris dissenys de les estructures arquitectòniques, alhora que la resta de l'immoble ha sofert remodelacions destinades a redistribuir l'espai com a apartaments de lloguer. Amb tot, ni en la capella ni en els antics salons no es pot apreciar cap rastre pictòric. És possible que sota el greixum mural actual pervisqui l'antiga decoració, tal com es va donar en el cas del palau Palmerola,¹⁸ però si es manté l'ús actual difícilment es podrà esbrinar.¹⁹ (Il·lustració núm. 2).

Pel que fa a les intervencions dels germans Tremulles considerem força il·lustratives les escenografies d'un gabinet i d'un saló, atribuïdes a Francesc.²⁰ Probables esbossos realitzats a l'entorn del 1765 amb motiu d'una de les tasques teatrals dels màxims escenògrafs de la ciutat, ens permeten valorar la decoració d'aquests espais interiors a l'època, i molt concretament la manera de fer dels Tremulles. Per bé que no hagin perviscut ni l'edifici ni la decoració obrada per Francesc en la remodelació de la casa d'Anton Francesc de Copons Prous²¹ a la plaça de Santa

---

17. J. VEGA SENTMENAT, *Libro de noticias curiosas*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, manuscrit núm 16, citat per Santiago ALCOLEA GIL, II (1961-1962), p. 61.

18. Situat al costat del palau Moja, als números 7-9 del carrer Portaferrisa, el palau Palmerola (o casa dels comptes de Fonollar, a partir del segle XIX) és un edifici del Set-cents que, després de la recent rehabilitació portada a terme per l'arquitecte Stephen Henneberry (2002), compleix la funció d'una casa de veïns. Hem d'agrair a l'actual propietari de l'espai corresponent a l'antic saló de la planta noble, Manuel Outumuro, la restauració de les pintures de Pere Pau Muntanya, les quals han esdevingut un dels millors exemples de la producció d'aquest pintor.

19. Recentment s'han trobat els comptes d'obra a AHPB, Jacinto Baramón, *Manuale instrumentorum, ultimarumque voluntatum*, 1784-85, f. 393 i s. Santi MERCADER, "El retaule barroc" p. 103, n. 11.

20. Croquis amb aiguada, conservats al Gabinet de Dibuixos i gravats del Museu Nacional d'Art de Catalunya (6675/D i 6676/D). Foren publicades per Isidre Bravo a *La col·lecció Raimon Casellas. Dibuixos i gravats del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1992, p. 113-14. Vegeu del mateix autor *L'escenografia catalana*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1986.

21. El 20 de juliol de 1770, el pintor Francesc Tremulles Roig cobrà de Francesc de Copons Prous la quantitat de 503 lliures i 10 sous per pintar "*lo frente de dita casa en la prima alcoba del frente per quedar dita casa novament rehedicada*", la torratxa, el "saguan", portes, balcons, baranes, sostres, part del saló i "*quaranta-tres palms de arrimaderos*"

Anna (1770), aquests dissenys ens aproximen a la concepció visual de l'ornamentació portada a terme. La detallada documentació notarial no especifica la temàtica pictòrica, la qual Alcolea²² pressuposà al·lusiva a l'activitat mercantil del seu propietari.

Millor fortuna sembla haver sofert el palau Sessa-Larrard (1772-78),²³ antiga residència barcelonina de la noble nissaga dels Cardona. Les reformes o nova construcció de l'edifici actual²⁴ corresponen al darrer terç del segle XVIII i a la iniciativa del duc de Sessa,²⁵ que n'havia rebut la propietat per herència familiar. L'any 1799 l'adquirí el banquer i noble francès Jean Alexandre de Larrard o Tarja de la Claverie, cònsol de Dinamarca, a qui se li atribueix l'encàrrec de la decoració pictòrica del saló gran i la substitució de les referències heràldiques dels Sessa per les seves.

(AHPB, Tomàs Casanovas Forés, *man.* 1770, f. 128, segons transcripció de Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona...", I (1959-1960), p. 59 i II, (1961-1962), p. 180.

22. Santiago ALCOLEA GIL "El Renaixement. L'època del Barroc (1625-1775)", *Dolça Catalunya: "L'Art a Catalunya"*-I. Barcelona, Gran Enciclopèdia Temàtica Catalana, 1983.

23. Situat al número 28 del carrer Ample, aquest darrer desembre de 2008 ha estat retornat per la comunitat dels escolapis que l'havia utilitzat en règim de lloguer com a seu d'un dels seus centres d'ensenyament (Escola Pia Calassància, abans Centre Calassanci). Sobre aquest palau, vegeu Lluís BONET "La casa Larrard del carrer Ample", *La ciutat i la casa*, any I, núm. 1, Barcelona, (gener de 1925); Xavier de SALAS, "Documentación del palacio Sessa o Larrard en la calle Ancha de Barcelona", *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* (abril de 1945), pp. 111-167. Notícies relacionades amb els antecedents de l'edifici, Rosa M. CREIXELL, *Cases grans: interiors nobles a Barcelona (1739-1761)*, Universitat de Barcelona, 2007, p. 185-190 i 590-595.

24. Vegeu Xavier de SALAS, " Documentación del palacio Sessa o Larrard..." (abril de 1945), que situa l'inici de les obres cap a 1771. El *Calaix de Sastre* del baró de Maldà fa dues petites referències a la construcció de l'edifici: la primera relacionada amb el mirador (12 de març de 1778) i la segona amb l'espai destinat a la Renda del Tabac (desembre de 1784).

25. Noble madrileny que heretà el casalici del carrer Ample que havia estat residència principal dels Cardona. El mecenatge de la remodelació, o nova construcció, del palau s'ha atribuït a diferents membres de la nissaga. Per les dates considerem com a comitent Ventura Osorio de Moscoso y Fernández de Córdoba (1731-†?), XV marquès de Astorga, XVI comte de Cabra, VII duc de Sanlúcar la Mayor, V duc de Medina de las Torres, V duc de Atrisco, XII duc de Sessa, X duc de Baena, V duc de Soma, VI marquès de Leganés, IX marquès de Velada, X comte de Altamira, XI príncep d'Aracena, di Maratea, IX marquès d'Almazán, X marquès de Poza, V marquès de Morata de la Vega, VI marquès de Mairena, XIII marquès d'Ayamonte, VIII marquès de San Román, VIII marquès de Villamanrique,

Santiago Alcolea exhumà el document que de manera força detallada ens dóna a conèixer la decoració portada a terme per Manuel Tremulles²⁶ durant la primera etapa de la reforma, pintures que la historiografia ha vingut considerant sistemàticament com a perdudes. Recentment, i amb motiu de la nostra recerca, vam tenir ocasió de visitar l'edifici²⁷ i vam poder comprovar que es conserven visibles i en relatiu bon estat les decoracions dels sostres de diverses estances, algunes de temàtica mitològica. Així mateix no vam descartar la possibilitat que una acurada restauració aportés noves sorpreses. Seria imprudent per la nostra part fer ara atribucions precipitades, donat que detectem certes sensibilitats molt properes a propostes estètiques posteriors. Amb tot, no queda clar i ens proposem portar a terme una anàlisi exhaustiva d'aquestes pintures, així com nous escorcolls documentals. Ignorem quin serà d'ara endavant el destí del palau Sessa-Larrard i confiem que el bon criteri dels seus propietaris sabrà salvaguardar aquest valuós patrimoni.

V marquès de Monasterio, XIV comte de Monteagudo, IX comte de Lodosa, IX comte d'Arzarcóllar, XVII comte de Nieva, IX comte de Saltés, XV comte de Trastámara, XVI comte de Santa Marta d'Ortigueira, XVII comte de Palamós, XI comte d'Oliveto, XVII comte d'Avellino, XVII comte de Trivento, XVI vescomte d'Iznájar, XXVI baró de Bellpuig, XI baró de Calonge, i baró de Liñola, 11 vegades Gran d'Espanya. El seu fill i successor, Vicente Joaquín Osorio de Moscoso y Guzmán (Madrid, 17/1/1756-†1816), era encara massa jove l'any 1771 per comissionar d'unes obres d'aquesta envergadura.

26. El pintor Manuel Tremulles Roig cobrà un total de 1.778 lliures i 19 sous per pintar "treze canas arrimadillos o frisos de ocho palmos y quarto de alto, los más fingiendo bajos relieves de marmol, y el todo de varios jaspes... el grande salón, con ocho empresas de los trabajos de Hercules y doce juegos de niños alusivos al mismo asunto, fingido de marmol, varios adornos en los vaciados, la bóveda atachonada de florones, fajas, molduras y entalles... frontis del segundo quarto de dormir, fingiendo una grande Biblioteca, y encima un Museo de las cosas naturales... la segunda Alcova, y los dos corredores... dos cristales, unos juguetes de niños en patriz... un patriz, que tapa una ventana... el mirador... mamparas fingiendo madera de cahoba... tres grandes mamparas, fingiendo bajos relieves, armas en las dos, y en la otra un patriz... varios socialos, que pintaron, y los desgastes de diez balcones... dos mamparas de chimenea... seis palmos arrimadillos ò frisos de seis palmos de alto, pintados a lo chinesco... dos mamparas en el quarto principal calle de la Merced a lo chinesco... tres grandes Mamparas, como las del primer piso... dos Mamparas de chimenea... los Marcos de las tres chimeneas..." (AHPB, not. Magí Artigas, man. 1778, 27 de març, fol. 63, segons transcripció de Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", II (1961-1962), p. 186 i, també, I (1959-1960), p. 127 i 146.

27. Agraïm al director de l'Escola Pia Calassància, Ramon Beringues, l'amabilitat de permetre'ns realitzar una visita i fotografar l'edifici.

Un dibuix pertanyent a la col·lecció Raimon Casellas i valorat com a anònim madrileny del primer terç del Set-cents²⁸ presenta dues solucions per a la decoració al fresc d'una volta d'arquitectura fingida. Davant la pèrdua del patrimoni corresponent a aquesta primera etapa de la nostra recerca, apuntem la possible funció d'aquests dissenys com a model d'algunes d'aquestes decoracions que actualment nosaltres només podem documentar. Programes decoratius que quan s'han conservat, a voltes han estat alterats a causa de remodelacions posteriors. Cal, en aquest sentit, fer un acurat seguiment documental de cada una d'aquestes residències barcelonines. (Il·lustració núm. 3).

Continuem amb la relació de les obres conservades i/o parcialment documentades que conformen aquest primer estadi de la tasca que centra el nostre interès.

Per tal d'ordenar mínimament el material de què disposem i d'oferir-ne una lectura coherent a l'objectiu de la ponència que ens ocupa, presentem a partir d'ara la resta dels diferents programes pictòrics agrupats segons la temàtica representada i, en la mesura que ens ha estat possible, seguint un cert ordre cronològic. Així mateix, hem considerat oportú ordenar-los segons les comitències. És a dir, exposant successivament els corresponents a les residències del braç eclesiàstic, de la noblesa i/o estatut militar, de la burgesia i, finalment, dels palaus institucionals.

La decoració del palau del Bisbe de Barcelona

En temps del bisbe Gabino Valladares es portaren a terme substancials obres de remodelació i ampliació del palau episcopal de Barcelona,²⁹ i molt concretament en el sector corresponent a la plaça Nova i el carrer

---

28. Dibuix a la ploma i aiguatinta conservat al Gabinet de Dibuixos i Gravats de Museu d'Art de Catalunya (665/D). L'atribució fou publicada per Alfonso E. Pérez Sánchez a *La col·lecció Raimon Casellas*, 1992, p. 96-97.

29. Les obres s'iniciaren l'any 1768 amb l'episcopat de Josep Climent i foren continuades pel bisbe Gabino de Valladares. A l'Arxiu Diocesà de Barcelona es guarda el *Llibre de la Mensa Episcopal*, on es recullen les dades.

de la Palla. A l'Arxiu diocesà de la ciutat es conserva tota la documentació, segons la qual El Vigatà, intervingué en la decoració pictòrica de la façana, així com en la de diferents àmbits interiors de l'edifici.³⁰ Hem de lamentar considerables pèrdues d'aquesta gran empresa decorativa, tot i que s'han mantingut *in situ* les pintures d'alguns sostres, així com diversos plafons i, sobretot, la completa decoració del Saló del Tron, possiblement la millor i més representativa de tot el conjunt.³¹

Guiats per una referència del baró de Maldà en el seu *Calaix de Sastre*, situem la decoració de la façana cap a l'any 1784. Així, ens consta que el 27 de juliol d'aquest any “*se van pintant al fresco ab figuras amb estatuas escuras fondo de rosa tot aquell pany de paret de la obra nova del Palacio del Sr. Ilm. que trau à la Plaza Nova*”.³² Actualment només podem apreciar, en un plafó de l'eix central, la composició d'uns angelets mostrant els símbols episcopals. Amb tot, Josep M. Martí Bonet, director de la Biblioteca Pública Episcopal i de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, ens informa de la possible conservació de les pintures d'altres plafons, els quals en la darrera restauració de la façana es va optar per aïllar-los i protegir-los amb una fina capa impermeable, tot confiant que en una futura intervenció es disposi de millors coneixements tècnics, alhora que pressupostaris.

Pel que fa a les estances interiors, al marge de les esmentades pintures del saló del Tron, tenim localitzats un parell de sostres que, juntament

---

30. El maig de 1785, Francesc Pla, dit El Vigatà, cobrà 1.114 lliures per les pintures del Palau Episcopal, (saló, dues façanes del carrer, terrat, escales, terrat del sortidor, tres habitacions amb alcoves anomenades *morada, groga i rosa* miradors, frisos i mampares de les habitacions del Provisor i el seu secretari, el menjador, la sagristia, el sostret de la llibreria i els passadissos, els gabinets i les dependències del bisbe, sostre de la biblioteca amb Al·legories als cinc continents. Per altra banda, vuit escenes sobre la Història d'Abraham i sis de Tobíes (ADB: Cuentas de la obra del Palacio, rebut núm. 137). Vegeu Santiago ALCOLEA GIL, “Francesc Pla, El Vigatà”, 1986, p. 274 i, del mateix autor, *El palau Moja. Una contribució destacada a l'arquitectura catalana del segle XVIII*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1987, p. 39, n.11.

31. Tenim pendent de publicació un estudi monogràfic d'aquest saló realitzat per Rosa M. Subirana Rebull en el marc del projecte de recerca finançat, *Reflejo de los nuevos cultos y devociones en las catedrales españolas durante el Barroco. Arquitectura, Arte y Devoción* (HUM 2006-12319).

32. *Calaix de Sastre*, 27 de juliol de 1784.

amb alguns plafons distribuïts avui per l'edifici, testimonien antigues decoracions. Majoritàriament són històries de l'Antic Testament, de les quals en volem destacar les escenes de la vida de Tobit i el seu fill Tobies,³³ una temàtica molt representada en altres programes pictòrics dels salons barcelonins del moment.³⁴ Hom vincula aquest fet a la influència del discurs de Gabino Valladares, preocupat per les relacions matrimonials en les famílies cristianes.³⁵ L'exemple de bona conducta, lleialtat i obediència paterna en l'acceptació del compromís de casament descrit en les històries de Tobies era considerat pel bisbe com un referent ineludible.³⁶

Dos plafons amb escenes de Tobies i l'àngel decoren avui l'avantsala del Saló del Tron,³⁷ mentre que vuit episodis d'Abraham i Isaac llueixen als

---

33. Vegeu dues d'aquestes peces a Santiago ALCOLEA GIL, "Francesc Pla, El Vigatà" *Thesaurus*, Fundació Caixa de Pensions, Barcelona, 1986, p. 273-275

34. A més de les pintures del Palau Episcopal, tenim referència d'aquest mateix tema als salons de les cases Roca y Bulbena, avui al Museu de les Arts Decoratives de Pedralbes (vegeu *L'època del genis. Renaixement. Barroc. Tresors del Museu d'Art de Catalunya*, Ajuntament de Girona-Ajuntament de Barcelona, 1988, p. 430-435). Així mateix, al Gabinet de Dibuixos i Gravats del Museu d'Art de Catalunya es conserven dos dibuixos de la història de Tobies (27212/D i 27211/D), relacionats amb els plafons de la casa Roca. Foren publicats per Joan-Ramon TRIADÓ a *La col·lecció Raimon Casellas*, 1992, p. 120-121.

Al Museu Nacional d'Art de Catalunya sembla ser que es conserven en estat precari i pendents de restauració quatre pintures d'aquesta mateixa temàtica. Amb tot, segons l'article d'Àngels COLL "Francesc Pla, El Vigatà i la decoració de la casa Fontcoberta de Vic", *Locus Amœnus* 5 (2000-2001), p. 247, n. 31, la seva iconografia resta dubtosa en relacionar-la amb altres dos escrits sobre dites pintures: Rosario Fontova, "Hallazgos de valiosos murales en el almacén del Palacio Nacional", *El Periodico de Catalunya* (5-11-1988, p. 17), que les identifica amb escenes del Nou Testament (*Visitació*, *El retrobament de Crist* i *St. Joan Baptista*); i Joan SUREDA, "Art als magatzems", Suplement *Quadern*, a *El País* (12-1-1989), que il·lustra el text amb *La Visitació*. Estem pendents de fer les pertinents comprovacions.

35. B.P.E. *Avisos que sobre el modo con que deben conducirse con los divorciados dirige a los confesores de su diócesis el ilustrísimo Sr. Don Gavino Valladares y Mesia*, Barcelona, 1782.

36. Àngels COLL ("Francesc Pla, El Vigatà", 2000-2001, p. 247, n. 15) cita el *Promptuari de la doctrina cristiana per lo us dels noys empleats en les fabriques de pintats de esta ciutat* (Barcelona, 1786) del bisbe Gabino Valladares, en el que Tobies es citat a fi de fonamentar la fe i les bones obres.

37. J. M. Martí Bonet te notícia de la desaparició de la resta dels plafons dedicats a Tobies a causa d'unes obres de reforma portades a terme cap els anys cinquanta del segle passat.

murs del despatx del Cardenal-arquebisbe de Barcelona. Així mateix, tenim localitzats dos sostres. Un d'ells, molt retocat, cobreix l'espai destinat antigament a la capella. La simulació d'un marc sostingut per mènsules i decorat amb gerres i orles florals recorre tot el perímetre i emmarca la representació de la Fe que il·lumina l'Església. L'altre es troba a la zona destinada originalment per a la biblioteca i presenta una al·legoria de la divulgació del coneixement a les quatre parts del món. (Il·lustració núm. 4).

De tot el conjunt, les pintures murals del Saló del Bisbe (o del Tron) configuren, sens dubte, un dels exemples de la producció de Francesc Pla El Vigatà més ben conservats en el seu àmbit originari. Basades exclusivament en escenes del Pentateuc (Èxode, Levític, Nombres, Deuteronomi), Llibres Històrics (Josué, Jutges, Samuel, Reis), i Sapiencials (Saviesa), totes aquestes històries en la seva pauta i la seva ubicació en l'espai reforcen la funció del ministeri sacerdotal i, sobretot, el paper arbitral del bisbe. Les al·legories i símbols representats a l'escòcia i el sostre s'ocupen de tancar el discurs iconogràfic destinat a potenciar la representació social de la màxima autoritat eclesiàstica de Barcelona.

Els programes pictòrics de la noblesa barcelonina: al·legoria, història i mitologia

Tot i que més conegut com a palau de la Virreina,³⁸ fou edificat entre 1772 i 1778³⁹ a voluntat de Manuel Amat Junyent, marquès de Cas-

---

38. Maria Francesca Fivaller i de Bru contragué matrimoni amb Manuel d'Amat i Junyent, virrei del Perú (1751-76). La cerimònia es celebrà el 1779 i enviduà el febrer de 1782, heretant l'immoble que constituïria la seva residència principal. El baró de Maldà recull la notícia de la sobtada mort de la encara jove virreina, doncs no havia complert els quaranta anys d'edat (*Calaix de Sastre*, 3 d'octubre de 1791); la casa de la Rambla l'heretarà Anton Amat Rocaberti (28 d'octubre de 1791).

39. El baró de Maldà, nebot directe del virrei, dedica una àmplia extensió del seu manuscrit a l'edificació de la residència del seu oncle a la Rambla. Vegeu *Calaix de Sastre*, febrer-març-abril de 1773; setembre de 1775; gener-febrer i juliol de 1776; 22 d'octubre de 1777; 12 de març i 13 d'agost de 1778; 7 d'abril de 1779; abril de 1780.

tellbell i virrei del Perú. Hom considera aquest edifici com el millor exponent del barroc aplicat a l'arquitectura civil de Catalunya.⁴⁰ Al marge dels relleus de la façana i del pati, del programa decoratiu⁴¹ cal esmentar les pintures de les *Quatre Estacions* i dels *Quatre Elements* al saló, els dotze mesos de l'any al sostre i les *Arts Lliberals* a l'Escala d'Honor. Coneixem altres sis plafons amb pintures de Joseph-Bernard Flaugier procedents dels fons de la Virreina que representen el judici, martiri i mort de Santa Eulàlia.⁴² Ignorem a quina cambra havien estat destinades i actualment formen part d'una col·lecció privada barcelonina.

---

40. Vegeu Adolf FLORENSA, *El Palacio de la Virreina del Perú en Barcelona*, Barcelona, Ajuntament, 1961; Joan-Ramon TRIADÓ, *L'època del Barroc. S. XVII-XVIII*, "Història de l'Art Català". Barcelona, Edicions 62, 1984, p. 149; M. Carme FARRÉ, "El Palau de la Virreina. La casa de la Rambla del virrei del Perú. La vida íntima d'un edifici simbòlic de la ciutat", *La Municipal*, 38 (maig-juny 1994), p. 301-308; i Ramon ALBERCH *et al.*, *El Palau de la Virreina*, Barcelona, Ajuntament, 1995.

41. El baró de Maldà descriu al seu *Calaix de Sastre* (gener-febrer de 1776) diversos detalls de l'ornamentació de l'edifici "... en quant a les Portas dels Balcons, ab las dels entresuelos, quedan ya totas posadas, y la fusta, que hi entra la mayor part es de cahoba; se van dorant las tarjas de Amàt en la delicada ferramenta dels balcons, quedant negra, fora de las xifras, de Amàt. En lo interior de la casa se pintan, â la imitació de la Fusta de Cahoba, los marcs, que divideixen los Aposentos â la part de la rambla del primer piso, junt amb los altres marcs, que venen de frente als balcons, y serveixen de Alcobas, tot esto ab perfils de or. A la entrada â la Casa, se forma lo pati, sobre del qual correràn â una part, y altre las Galerias; Las oficinas de Caballerisas y Cocheras quedan llestas, igualment que en lo primer piso lo Oratori, menjador, cuyna, y aixi de tot lo demés que se necessita per la comoditat de una casa, sols faltan las alajas per lo completo de ella, sent yâ posats tres marchs de chiminea de marbre blanch, lo un en lo menjador al entràr de frente, y los dos â la part de la rambla, en los ultimos aposentos". En relació a l'oratori especifica que el retaule "lo fa un escultor en la riera de Sant Juan, al cantó del Carrér de Sant Pere mes baix", el qual era "obra de escultura, ab Imatge de Nostra Señora dels dolors ... el que vuy dia queda tot enguixat, a fi de dorarlo quant antes" (juliol de 1776, p. 55).

42. Amb seguretat es tracta de les sis pintures de Flaugier citades amb els nùms. 954-959 a la *Exposición de Arte Antiguo* celebrada a Barcelona l'any 1902, propietat en aquell moment de Josep Carreras (Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", II (1961-1962)), p. 76. Vegeu Rosa Maria SUBIRANA REBULL i Joan-Ramon TRIADÓ, "Pintura Moderna", *Pintura Moderna i Contemporània. "Ars Cataloniæ"*, v. 9, Barcelona, L'Isard, 2000, p. 144, reproduïdes a les p. 142-143.

Un dels millors i més interessants programes pictòrics de cases nobiliàries barcelonines es troba, sens dubte, a l'edifici⁴³ que els Moja van fer remodelar l'any 1774.⁴⁴ Ubicat a la Portaferrixa, fent cantonada amb la Rambla dels Estudis, manté en bones condicions l'espectacular saló de ball decorat per Francesc Pla El Vigatà amb escenes narratives de la llegendària història dels avantpassats de la marquesa vídua de Moja, els Cartellà o Descatllar, una de les més antigues nissagues de Catalunya. També es conserven les pintures realitzades pel "Vigatà" a la capella i alguns dels plafons pintats per Pere Pau Muntanya.

Gràcies a la documentació exhumada per Alcolea,⁴⁵ sabem que les pintures de l'interior de l'edifici es van inaugurar l'any 1786 amb motiu de

---

43. Antic palau de Pere de Cartellà i Desbach, primer marquès de Cartellà (1702), que heretà la seva neta Maria Lluïsa de Copons i Descatllar, muller del marquès de Moja. Encara no s'havien acabat les obres quan els marquesos s'instal·laren al segon pis del palau (1785). L'edifici seria propietat de la família fins que la darrera marquesa de Moja, Josepa de Sarriera i Copons, va morir sense descendència (1865). Els seus hereus van llogar l'edifici al Fomento de la Producción Nacional fins que el va comprar Antonio López i López, futur primer marquès de Comillas (1870), que s'hi instal·là després de portar a terme les corresponents adequacions al gust de l'època (1875). Aquell mateix any s'hi allotjà el jove Alfons XII que tornava a Espanya per fer-se càrrec de la corona en la restauració borbònica i poc després s'hi va instal·lar Mossèn Jacint Verdaguer (1876), que hi visqué durant 15 anys. Després de la mort del marquès de Comillas, el Palau va passar a mans de la seva filla casada amb Eusebi Güell. Arran d'un conveni del comte Güell amb l'Ajuntament de Barcelona (1934), es van obrir els porxos de la planta baixa del palau per tal de facilitar el pas per la Rambla. Amb els incendis ocorreguts als anys setanta es malbarataren bona part de les sales del costat nord, el que dona al jardí. A més, hi ha hagut espoliacions de mobiliari, de pintures murals sobre tela i de documentació. L'edifici restà abandonat durant onze anys fins que el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya el va adquirir i restaurar. Durant el procés de restauració i la seva adequació als serveis administratius es van obrir noves escales, es van crear nous passadissos i es van perdre espais originaris, com la cuina i una galeria de fusta del XVIII.

44. El baró de Maldà va anotar en el seu *Calaix de Sastre* l'evolució de les obres, iniciades el 1774 i concloses el 1786. Per l'abril de 1777 ens informa que van a ritme lent (p. 84) i cap a finals de l'any següent sembla ser que avancen força (setembre de 1778, p. 135) i, segons el seu criteri, aviat quedarà coberta del tot "la nova Fabrica de la Casa Cartellà, y son frente, que mira al Hort de Casa rocafort queda yà fet, y en lo devant de la Iglesia de Betlem, poch hi falta" (novembre de 1778, p. 140). Amb tot, no serà fins a les darreries de 1780 que s'enderrocarà la "Casa vella de Cartellà en lo Carrer de la Portaferrixa" per tal de construir "una miranda, ô torratxa capàs de forma quadrada" (5 de juny de 1780, p.193).

45. Santiago ALCOLEA GIL, *El palau Moja. Una contribució destacada a l'arquitectura catalana del segle XVIII*, Barcelona, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1987.

les noces de la pubilla dels Moja i que l'autor presentà una detallada factura de les seves intervencions el 4 de setembre de 1791.⁴⁶ Tot i les primeres citacions de Joaquim Salarich⁴⁷ en relació a la decoració de l'edifici, dels coneixements historiogràfics i genealògics dels Cartellà aportats per Josep M. Josep M. Alós,⁴⁸ de la voluntat d'Agustí Duran i Sanpere⁴⁹ per identificar les escenes del programa mural del saló de ball i del treball de Santiago Alcolea Gil,⁵⁰ resta encara la porta oberta per a una completa lectura iconogràfica d'aquest valuós conjunt patrimonial. En aquest sentit cal valorar de manera global el discurs traçat en tot l'aparell decoratiu de l'edifici, des de les pintures i els relleus petris de la façana, fins a les escenes plasmades en els murs de les diferents estances interiors. Hem de tenir en compte que la tasca de reedificació i ornamentació de l'antic palau dels Cartellà va tenir un llarg procés. Cal recordar que les primeres gestions dutes a terme l'any 1763 pel marquès de Cartellà, Pere Desbach, no prengueren solidesa fins a la determinació de la seva néta, Maria Lluïsa de Copons Descatllar, marquesa de Cartellà i vídua del marquès de Moja, qui l'any 1774 va fer enderrocar la muralla de la Rambla i va fer desaparèixer la porta Ferrissa i les dues torres que la flanquejaven. Tot i que la família es traslladà a viure a les

---

46. Remuneració de Francesc Pla, dit El Vigatà (AHPB, not. Grau Cassani, man. 1791, 4 de setembre, fol. 112): "Per los pintats del saló, setsentas trenta (730) lliuras. Per los pintats de quatre quartos que son el de la raconada del jardí, el del menjadó de la part de dit jardí, el de la primera sala que es la pessa dels criats, el del quarto ab alcova que dona al saguán gran y lo corredor de entrar a est quarto, quatrecentas sexanta (460) lliuras. Per lo pintat dels dos frontis, lo un de la Rambla y lo altre de la Portaferriassa, siscentas y setanta cinch (675) lliuras. Per los del jardí, tot lo jardí y lo cel obert del tocador, quatrecentas setanta cinch (475) lliuras. Per los del saguán gran y capella, cent cinquanta (150) lliuras. Per los del quarto, alcova y retrete del segon pis que fa cantonada a la Rambla y Portaferriassa, los del quartet del cap del jardí al fresco y la pared de la Rambla, ajustat tot per doscentas setanta cinch (275) lliuras. Per los del antequarto de la dita cantonada y gerros del jardí, setanta cinch (75) lliuras y gratificació. Per lo que se ajustaren las millores de alguns pintats fetas a mes dels preus fets, cent quaranta (140) lliuras. Suma lo present compte dos mil noucentas vuitanta (2.980) lliuras".

47. Joaquim SALARICH, *Vic, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*. Vic, 1854.

48. Josep M. ALÓS, *La casa de Cartellà. Su historia y genealogía*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1919

49. Agustí DURAN I SANPERE, "Tres linajes, tres siglos. El Palacio Comillas", *La Vanguardia* (19 de gener de 1936)

50. Santiago ALCOLEA GIL, *El palau Moja*, 1987.

cambres altes l'any 1785, El Vigatà no presentà factura fins l'any 1791, la qual cosa significa que s'hi continuà treballant fins als voltants d'aquesta data. Amb això volem significar la voluntat de realitzar una obra ben pensada, de qualitat, que traduís a l'àmbit social de l'època la pujança de la família gràcies a la seva favorable gestió patrimonial i d'implicació en el comerç. Considerem que el fil conductor d'aquest discurs es pot seguir relacionant tots els elements decoratius de l'edifici. Si bé és cert que una part del programa no ens ha arribat, creiem que una atenta lectura dels relleus i plafons de la façana, així com dels testimonis escrits, gràfics i conservats permetran copsar la ideologia social, política i cultural del moment a través d'un exemple prou significatiu.⁵¹

Centrant-nos en les pintures del saló de ball,⁵² val a dir que la plasmació històrica de la nissaga dels Cartellà⁵³ incorporà un concepte innovador en relació als programes decoratius dels salons residencials barcelonins. En un moment en què l'emergent burgesia adquiria títols nobiliaris gràcies al seu desenvolupament econòmic, un programa com el del palau Moja reforça la més antiga tradició aristocràtica enfront dels *parvenus*. Per altra banda, les representacions mitològiques a l'escòcia i part del sostre testimonien la seva participació en el desenvolupament comercial del país. Això sí, la clau de volta que tanca tot el programa tor-

51. Tasca endegada per Joan-Ramon Triadó i en avançat estat d'elaboració dins el marc del projecte finançat d'ACAF-ART (HUM2006-09682/ARTE).

52. El baró de Maldà fa una detallada descripció de la festa del casament de la pubilla, Josepa, amb el seu cosí germà i segon fill dels comptes de Solterra, Narcís de Sarriera. La celebració tingué lloc, principalment, al saló i al jardí, del que n'esmenta breument la seva decoració " hi havia, frente d'un dels frontis de la casa, dos tablados ab ses balustres ... Posades les dues orquestres entremig d'una estàtua pintada a la paret" (*Calaix de Sastre*, 3 de juliol de 1785).

53. Els exercits podrien ser els de Carlemany i dels Cartellà. En una de les escenes representades hi identifiquem una de les banderes amb les tres carteles buides, pròpies de l'escut familiar. Segons la llegenda, el cabdill Arnau de Cartellà les rebé de Carlemany perquè pogués escriure les tres parts de la salutació angèlica, com agraïment al suport donat per aquest a la conquesta de Girona l'any 785; posteriorment foren incloses a l'heràldica dels descendents. A més, també sembla fer referència a una altra acció atribuïda a Arnau de Cartellà, segons la qual aquest rescatà la imatge d'una Verge de mans dels musulmans i l'entregà a Carlemany, juntament amb el cap tallat del general que la custodiava. Les altres pintures podrien relacionar-se amb la participació dels descendents a les campanyes de la conquesta de Mallorca, Sardenya i Sicília, a la batalla de les Navas de Tolosa i a la fracassada campanya reial a Bordeus.

na a enllaçar amb els nobles orígens familiars: el motiu heràldic que segons la tradició el cabdill Arnau de Cartellà rebé de Carlemany en agraïment al suport donat per aquest a la conquesta de Girona l'any 785.

La casa dels Despujol o Palmerola, més coneguda al llarg del segle XIX com a palau del comte de Fonollar, fou edificada a inicis del Set-cents al carrer Portaferriça, entre els murs del palau Moja i el carrer del Bot. Gràcies al baró de Maldà sabem que cap al juny de 1784 s'estava refent tot l'edifici "*pues que se ha fet la escala principal nova, lo Jardí; los Aposentos interiores, y actualment se obran las Pezas dels estrados*".⁵⁴ Quant a la decoració interior, el Conde de la Viñaza cita com a obra de Pere Pau Muntanya "*Un cuadro alegórico, en el que se ven el Valor, la Virtud, las Artes, las Ciencias, el Vicio, la Mala Fe, la Fama y el Templo de la Inmortalidad*".⁵⁵ Així mateix, amb motiu de la sol·licitud del grau acadèmic, el mateix pintor inclogué al *currículum* presentat a la Real Academia de San Fernando la realització del "gran techo de un salón en casa del señor marqués de Palmerola y diez quadros historicos pintados al fresco, dos de ellos de ocho varas de alto".⁵⁶ Aquest magnífic conjunt pictòric de composicions al·legòriques i d'història familiar ha estat parcialment conservat després d'un acurat procés de restauració portat a terme per l'actual propietari de l'espai.⁵⁷ (Il·lustració núm. 5).

El palau Savassona el va fer construir l'any 1796 el propi baró, Josep Francesc Ferrer de Llupià Brossa. Situat al carrer Canuda, actualment l'edifici presenta notables transformacions volumètriques i d'organització en relació a la seva fisonomia i distribució original. Residència dels barons de Savassona i, després, de la família Perellada, des de 1906 és

---

54. *Calaix de Sastre*, juny de 1784.

55. CONDE DE LA VIÑAZA (Cipriano Muñoz Manzano), *Adiciones al Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las bellas artes en España de Juan Agustín Ceán Bermúdez / compuestos por el Conde de la Viñaza*, Madrid, Tipografía de los Huérfanos, 1889-1894, v. 3, p. 89.

56. Sol·licitud del grau acadèmic (6 d'octubre de 1799) per part de Pere Pau Muntanya (ARASF, armari I, lligall 42), transcrit per Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona" I (1959-1960), p. 282.

57. El 1857 Elies Rogent portà a terme diverses intervencions, degut a les quals en quedaren afectades algunes pintures, com les del sostre del saló. Sortosament, les corresponents al parament foren restaurades per iniciativa privada l'any 2002. Cal acabar de buidar els fons Despujol i Palmerola de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

seu de l'Ateneu Barcelonès. Del seu aparell decoratiu s'han conservat parcialment els sostres que Francesc Pla El Vigatà pintà a la planta noble i que avui aixopluguen la Biblioteca de l'entitat. Ocupen diverses estances, les quals han patit al llarg dels segles intervencions de diferent tipus. Una recent restauració ha permès apreciar la dificultat del seu anàlisi atributiu,⁵⁸ especialment per la superposició de pintures de distintes mans.

Els sostres de l'espai conegut com a Biblioteca Jujol presenta un combinat de composicions mitològiques, bíbliques i històriques amb l'objectiu de plasmar els valors de la societat del moment. Al corresponent a la petita càmera que probablement comunicava l'antic menjador amb les dependències del servei, s'hi mostra l'esperit guerrer de Mart apaivagat per la relació amorosa amb Venus, potenciant així la preeminència de la Pau, factor indispensable per a la consolidació política, social i cultural. Els frisos que recorren el perímetre de l'escòcia combinen un seguit de garlandes de flors i llorer, símbols de glòria, que flanquegen quatre medallons amb perfils de rostres romans. El conjunt es completava amb dos plafons de tema bíblic que, degut a les reformes de climatització, després de la restauració es destinaran a altres estances. El sostre de l'antic menjador plasma una clara al·legoria a la prosperitat: Agricultura, Comerç i Ciència i s'identifiquen amb els déus Ceres i Saturn presidint la composició, mentre que Mercuri i Minerva acompanyen Proserpina en el seu semestral retorn a la superfície, símbol de l'annual renaixement de la natura. Als frisos del perímetre s'hi representen, a les cantonades, les Quatre Estacions i, als extrems les Quatre Virtuts Cardinals flanquejant escenificacions d'històries romanes basades en la Continença d'Escipió i l'Heroisme de Muzio Scevola, a més de dos medallons amb bustos de guerrers.

La zona de l'anomenada Biblioteca Canuda ha patit més modificacions estructurals i, en conseqüència, noves intervencions decoratives que han motivat la superposició de diferents capes pictòriques, algunes de les quals s'han llevat per tal de retornar l'aspecte original de les pintures

---

58. En premsa la publicació dels béns artístics de l'Ateneu Barcelonès que inclou un estudi previ dels sostres atribuïts a Francesc Pla, El Vigatà, redactat per Rosa Maria Subirana Rebull durant el procés de restauració. Resta pendent de realització una més completa recerca documental i analítica de tot el conjunt.

de El Vigatà. Tal és el cas de la coneguda Sala de l'Escut, en què ha sortit a la llum una *Al·legoria del Temps i la Veritat* voltada de plafons que representen *puttis* enjogassats amb diferents atributs a les arts. Tot un sostre que dormia el son de l'oblit sota la capa pictòrica posterior dedicada a l'escut de la ciutat de Barcelona. (Il·lustració núm. 6).

Tot i que hi manquen anàlisis més específics, en el sostre gran de la citada Biblioteca Canuda sembla ser que una part de l'obra de El Vigatà ha quedat alterada per intervencions posteriors. Cal continuar indagant.

Iconogràficament, el conjunt queda dividit en dues parts, cada una d'elles presidida per una de les divinitats superiors de l'Olimp, Júpiter i Juno, amb sengles al·legories al Comerç i la Indústria. En un dels extrems, Júpiter ordena a Mercuri, missatger dels déus i divinitat del protectora del Comerç, la recerca de Paris per tal que aquest estableixi el just lliurament de la poma d'or a una de les tres deesses en disputa –Juno, Minerva i Venus–, les quals estan representades amb llurs atributs corresponents. A l'extrem contrari, hi figuren la deessa Juno contemplant Perseu que porta les armes prestades per Minerva, l'escut de la qual mostra el cap de la Medusa; altres dues figures femenines són la probable representació d'Andròmeda lliurada per la seva mare, o tal vegada una idealització de les dues gorgones immortals; al peu de la composició hi ha el déu Vulcà, artífex de les armes cedides per la deessa a l'heroi, en una clara al·lusió a la Indústria.

L'11 d'agost de 1786, Pere Pau Muntanya cobrà la quantitat de cent quaranta-quatre lliures i deu sous⁵⁹ per diverses realitzacions pictòriques al palau del duc d'Alba,⁶⁰ entre les quals hi degueren figurar el “grande sa-

---

59. AHPB, Jacint Barramón, man. 1786, f. 184-210v., citat per Santiago ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona” II (1961-1962), p. 124 i 127.

60. Palau Reial Menor, anomenat també Castell Nou o palau de la Reina, una antiga edificació vinculada d'origen a l'orde dels Templers (1334). Actualment només se'n conserven algunes restes, com ara la capella (al número 4 del carrer d'Ataülf), i una solitària porta al fons del carrer Timó que, segons algunes fonts era la que conduïa als jardins i a l'hort, o que segons altres era la que travessava la muralla. Després de la dissolució dels templaris, la propietat va passar primer a l'orde dels Cavallers de Sant Joan de l'Hospital. Al llarg de la seva història, l'edifici va anar canviant de mans fins arribar a ser possessió reial. Pere III n'encarregà la reforma per tal d'adaptar-lo com a palau per a la reina Elionor de Sicília (1368). Cap a finals del segle XV fou cedit pel rei Joan II al noble Galceran de

lón pintado de adornos al temple” i a l’església “el quadro al óleo de la capilla debaxo del órgano”⁶¹ que comenta l’autor en el seu precitat escrit adreçat a San Fernando.⁶² Antonio Ponz, descriu aquesta residència com “una gran casa perteneciente al señor duque de Alba, con iglesia adjunta y buen retablo mayor”⁶³ i és esmentada també pel baró de Màldà l’any 1784⁶⁴ quan els ducs d’Alba⁶⁵ decideixen passar la temporada d’hivern a Barcelona “ab molt seguit de Família, y demás corresponent a sa grandesa”⁶⁶, motiu pel qual s’inicien un seguit de reformes, especialment al saló gran “per lo gran festí pensan donar a la noblesa y oficialitat de esta ciutat”.⁶⁷ La recepció se celebrà el 7 de gener de 1785 a l’antic saló “òlim dels templaris ... pintat imitant tot al ordre dorico; ab vistas columnas y pedestals; ab no se si trofeos dels Romans entre columna â columna; iluminat el tot del Gran Saló ab onse Arañas de Cris-tall ... Lo pavimento estava pintat de guix, y blau, que usen los mestres de casas, en plafons de casas; imitant alló al màrmol y jaspe”.⁶⁸ De ben segur la partida cobrada per Pere Pau Muntanya a què ens hem referit abans està relacionada amb les reformes originades per aquest sojorn barceloní dels ducs d’Alba.

Requesens. Amb el temps, la branca Requesens-Zuñiga va emparentar amb el marquesat dels Vélez i de Vilafranca, títols que posseïa també la casa ducal d’Alba.

61. El baró de Màldà, en relació a la fi del sojorn barceloní, comenta que “han deixat per memòria la recomposició interior de la i glésia del Palau, pintada i dorada, junt ab la capella del Sant Cristo, a ses expenses” (*Calaix de Sastre*, 27 de maig de 1785).

62. Document del 6 d’octubre de 1799, en què Pere Pau Muntanya sol·licita el grau acadèmic de la de San Fernando de Madrid (Archivo de la Real Academia de San Fernando, armari I, lligall 42), transcrit per Santiago ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona” II (1961-1962), p. 283.

63. Antonio PONZ, *Viage de España en que se da noticia de las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella*, Madrid, Imprenta de la Viuda Ibarra, 1788, v. XIV, p. 1.229.

64. *Calaix de Sastre*, 18 d’octubre de 1784.

65. “Se diu donya Maria del Pilar Teresa Caietana de Silva, condesa del Palau, duquesa d’Alba etc. L’Exm, duque, son marit, marquès de Los Veélez, patró del Palau” (*Calaix de Sastre*, 8 i 9 de novembre de 1784).

66. *Calaix de Sastre*, 18 d’octubre de 1784.

67. *Calaix de Sastre*, 8 de desembre de 1784.

68. *Calaix de Sastre*, 7 de gener de 1785. La falsedat dels materials és comuna a la producció arquitectònica i decorativa de l’època. Com ho proven les explícites notícies aparegudes al *Diario de Barcelona*, informant que “En esta ciudad, en la calle de las Molas, casa nº 17, se ha establecido bajo la dirección de Jayme Esteve, una nueva Fábrica de

Alcolea,⁶⁹ recull el document que Pere Pau Muntanya dirigí a l'Academia de San Fernando de Madrid (6 d'octubre de 1799) on fa constar que s'ocupà de pintar "los frisos o arrimaderos dispuestos en cuatro salones de la casa del conde de Santa Coloma, con asuntos de historia profana y mitológica". Probablement la decoració es portà a terme cap a 1792, amb motiu del retorn de la família a Barcelona.⁷⁰

De la casa del baró de Rocafort⁷¹ l'única informació de què disposem ens la facilita el baró de Maldà. En primer lloc li hem d'agrair les referències a la seva ubicació quan l'any 1777 descriu en el *Calaix de Sastre* l'enderroc del portal de la Canuda situat "de eixida â la rambla al costat de Casa Rocafort".⁷² En una altra cita torna a utilitzar l'edifici com a referència quan comenta, un any després, l'evolució de les obres de "la Casa Cartellà ... que mira al Hort de Casa rocafort".⁷³ Així mateix, fa una precisa descripció de la decoració interior de l'edifici⁷⁴ en què "Los pintors, componen *los arrimaderos, que son de alló exquisit, i en un de ells*

Jaspes artificiales de todo género de colores, que imitan perfectamente al Jaspe natural, y le exceden notablemente en su lustre" (dilluns, 8 d'octubre de 1792, p. 31-32) y dos anys després al carrer "Conde del Asalto, à alguna distancia de su entrada, por la parte de la Rambla, à mano derecha, hay Tienda abierta ... se hallan distintas muestras de piedras de la referida masa o jaspe artificial para poner sobre mesas, bufetes, comodas, & repisas o rincones de varias hechuras o gustos, y pies o basas para Crucifixos. Del mismo matrial se harán qualesquiera piezas de Arquitectura y adornos pertenecientes à esta arte, en los Salones, Estrados, Gabinetes &. Que se quiera adornar de ellos" (Dimecres, 10 de setembre de 1794. p. 1.024). Vegeu la transcripció completa a Joan-Ramon TRIADÓ, *Història de l'Art Català. L'època del Barroc*, 1984, p. 230-232.

69. Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", I (1959-1960), p. 182 i II (1961-1962), p. 127.

70. El baró de Maldà fa referència a la reclamació d'una casa del carrer Montcada i al seu desplaçament a Madrid "per cobrir-se de grande d'Espanya" (*Calaix de Sastre*, 28 d'octubre de 1791).

71. Cunyat del baró de Maldà, probablement germà de l'esposa (*Calaix de Sastre*, 25 de setembre de 1787), donat que més endavant el cita com "mon germà don Josep, baró de Rocafort" (29 de setembre de 1790). Resta pendent de recerca l'establiment de les corresponents nissagues familiars.

72. *Calaix de Sastre*, 15 de setembre de 1777.

73. *Calaix de Sastre*, novembre de 1778.

74. "Se platean, y dauran los Portals dels estrados, y las del Saló; *id est* son donats tots de color blau celeste perfilats de or, ô Colradura; son los Dauradors, que hi treballan,

pintadas las fabulas dels Dioses".⁷⁵ Gràcies a aquesta font coneixem la celebració en el seus salons de petits concerts, en què interpretaven música els membres del seu cercle familiar i d'amistats,⁷⁶ tot i que a voltes convidaven algun virtuos.⁷⁷

Respecte a l'edifici dels Fivaller,⁷⁸ a través del baró de Maldà sabem que el 12 de juliol de 1784 fou l'escenari de la festa de noces de Joan Anton Fivaller Bru amb Bernardina, pubilla Darnius.⁷⁹ Així, amb motiu d'aquest esdeveniment s'havien portat a terme "moltas Obras de repartiment de Apo-

als que coneix novament Juan Pão natural de Mataró, Fadri Solter; Jaume Altarriba, també Fadri Solter; y Joseph Rubí, també Solter ... orieundo de Molins de Rey. També un altre daurador, compon lo tregí de la Gran Carrosa, que está à la perfecció, y no menos la Caxa del Coche ab hermosas laminas & c." *Calaix de Sastre*, febrer-març de 1773.

75. *Calaix de Sastre*, febrer-març de 1773.

76. "En casa Rocafort s'han començades en esta nit, dissabte, a dos quarts de nou, les acadèmies de música, i així en dissabtes de quaresma, ab los instruments de clave, contrabaix, viola, violins, trompes, flautes o oboesos i fugot, per alguns individus de la música de la catedral que van a nostres acadèmies a casa del Sr. Manuel Comelles, notari en lo carrer dels Banys, al costat de casa del Sr. Martí, candeler, cantant en estes de Rocafort les filles de Maria Escolàstica, germana; les dos senyores de Casa Magarola; Maria Escolàstica i Rafel, mos fills, i lo Manel de Vilafranca, clergue, tenor de la catedral" (*Calaix de Sastre*, 17de març de 1798).

77. "S'espera ab gran desig, [...] trobant-se aquí lo famós professor de violí don Melcior Ronzi, italià, música de càmara de S. M., en los divertiments de musica ... que té en les nits [de] dimecres de la setmana lo baró de Rocafort ... Lo dit Ronzi ... alegre a tots i a totes per oir-li sa delicadesa, travessures i habilitats ab son violí, com així fou en un quarteto de Pleyel i adagi, unit a la violeta que tocava lo baró de Rocafort; lo Rafeló, son fill cadetillo, la flauta travessera, que també també la toca prou bé; lo Palau i el xocolater, los violins, i lo Sr. Jeroni Picoi [...] la viola; lo sotamestre de la Seu, que tocava el clave, i lo Ramon Aleixo, clergue currutaco, ... que ab sa veu de xantre cantà l'ària del Fermate, de Cimarosa, ab esperit. I suspès tothom, a l'oír lo violí d'en Ronzi, fins a dos o tres quarts d'onze de la nit. La gratificació a ell li vindrà después dels barons de Rocafort, a lo menos d'una onça, sent-ne prou amants los italians" (23 d'abril de 1806).

78. Casa senyorial edificada per la família Fivaller el 1571 a la plaça de Sant Josep Oriol. La façana de la plaça va ser reformada durant el segle XVIII. A més dels Fivaller, el palau va ser habitat pel marquès de Vilell i, durant l'ocupació francesa, hi va residir el general Duhesme. D'ençà de 1932 és seu del Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Vegeu Francisco José MORALES ROCA, "Historia de la ilustre Casa de Fivaller", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 9 (1981), p. 305-346.

79. *Calaix de Sastre*, 11 de juliol de 1784. El nom de Bernardina figura en la notícia del naixement del seu primer fill (27 de juny de 1785).

sentos, escala principal nova de pedra picada; blanquejada tota la paret del frente de muralla de mar, perfilada, y amb mesclas de Clar i escur, ab una Fabula al mitg pintada, aludeix, ô figura la Aurora &c. per la celebració de tal boda”,⁸⁰ així com la decoració del saló gran amb temes mitològics.

La residència del marquès de Monistrol,⁸¹ situada a l'Antiga Riera de Sant Joan, fou enderrocada amb motiu de la urbanització de la Via Laietana. Sembla ser que degut a reformes anteriors es van perdre els plafons murals i que únicament es va conservar el sostre atribuït⁸² a Francesc Pla, dit El Vigatà, en què els déus Júpiter i Juno presideixen la composició d'estructura oval. Actualment es conserva al museu de les Arts Decoratives del palau de Pedralbes.⁸³

El palau Moixó (o Moxó), propietat dels marquesos de Sant Mori,⁸⁴ pertany al mateix llinatge familiar des del 1775. Va adquirir la seva fisono-

---

80. *Calaix de Sastre*, 12 de juliol de 1784.

81. Francesc de Paula i de Dusai, primer marquès de Monistrol, fou un il·lustrat que arribà a ser nomenat vice-president de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona. Resta pendent la revisió exhaustiva del fons dels marquesos de Monistrol a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

82. Josep M. FOLCH I TORRES, “Una pintura de ‘El Vigatà’ al Museu de Barcelona”, *La Veu de Catalunya* (27 de novembre de 1916).

83. “El Vigatà habia pintado su salon, cuya decoración consistia en un zócalo, columnas coríntias flanqueando las puertas para disponer plafones, un friso a modo de entablamento que terminaba el muro y una amplísima escocia entablado un techo en cuya parte plana se dispuso un espacio ovalado enmarcado por amplia moldura. Los plafones de los muros laterales habían desaparecido a causa de las reformas posteriores y solamente pudo salvarse el techo que pasó a las colecciones de los Museos de Arte de Barcelona y fue instalado en el palacio de Pedralbes ... pintado este techo de los Monistrol al temple, es una de las obras de El Vigatà más débiles de dibujo y más graciosas de color” Santiago ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona” I (1959-1960), p. 151.

84. Llinatge originari de Cervera i documentat des del segle XIV, una branca secundària dels Moixó esdevingué senyors de la baronia de Montcortés (Segarra). L'evolució posterior d'aquesta branca els portà a emparentar amb els Ninot, senyors de la torre Ninot de Santa Coloma de Queralt (Conca de Barberà) i del castell del Port de Barcelona, i successors dels llinatges Negrell i Salavardenya; amb els Graell, senyors del castell de Tornamira d'Oristà (Osona) i successors dels llinatges Castelló, Paratge i Bellfort, i Anglasesell, Roca, Masdú i Fumas-Puigdepons; i finalment amb els Sentmenat, marquesos de Sant Mori. Vegeu: Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *El fons Llinatge Moixó de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya, 1992.

mia rococó a les acaballes del Set-cents. S'han conservat en molt bon estat els esgrafiats de la façana, així com la decoració del seu interior –amb pintures, escultures, mobles i paraments– que combina les intervencions portades a terme als segles XVIII i XIX. A l'actualitat compleix la funció d'un centre de festes i reunions. Exemple excepcional per la seva conservació, un estudi monogràfic permetrà la recerca dels corresponents programes iconogràfics.

Entre els carrers del Pi i de Perot lo Lladre s'alça l'edifici construït pels Cortada al segle XVII.⁸⁵ En el Set-cents hi residí i escriví el seu monumental *Calaix de Sastre* Rafael d'Amat i de Cortada, primer baró de Maldà i Maldanell.⁸⁶ Pel que fa a la decoració interior,⁸⁷ Alcolea cita la intervenció del pintor Tomàs Solanes en el saló “de la casa Cortada, en la calle del Pino, con la historia de Sansón y Dalila”.⁸⁸ Ara per ara poca cosa més podem afegir d'un conjunt del qual sols en queden testimonis residuals. Així mateix, es manté parcialment la finca de la família a Esplugues de Llobregat, una gran masia que el baró féu renovar l'any 1768 i que utilitzà com a residència d'estiueig.

---

85. Els enllaços matrimonials propiciaren que en el Vuit-cents l'edifici passés a formar part del fons patrimonial dels marquesos de Castellbell. Després de la Guerra Civil fou compartimentat per habitatges i s'hi instal·là un cinema al baixos. El 31 d'octubre de 1942 es van obrir unes galeries comercials que conserven el nom del palau. Cap als anys vuitanta del segle passat una de les estances, popularment coneguda com a Círcol Maldà, es destinà a la celebració de concerts i actuacions teatrals. Amb una capacitat per a setanta espectadors, recentment ha estat recuperada.

86. Baró de Maldà i Maldanell és un títol nobiliari concedit el 1766 per Carles III a Rafael d'Amat i de Cortada, hereu per la branca materna del títol de Senyor de la Baronia de Maldà i Maldanell.

87. El mateix baró féu en dues ocasions una superficial descripció de la seva residència al *Calaix de Sastre*. La primera fa referència a la visita de Roseta Casas Madurell, acompanyada de la cunyada i la sogra, a qui mostrà “la major part de la casa”. Volem destacar de la narració d'aquest recorregut les estances corresponents “als estudis” en el que quedaren “prendadas dels dos Quadros pintats en ells lo Born, y la Pescateria” (8 de novembre de 1777), probablement les pintures anònimes conservades al MHC B (Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, inv. 10.945). La segona, acompanyat d'amics i familiars, tracta d'una celebració religiosa a l'oratori a l'entorn d'una “imatge vestida, de la Mare de Déu dels Dolors” amb motiu de la festivitat d'aquesta advocació (11 d'abril de 1783, p. 250-251). En altres concerts privats descriu breument alguns detalls ambientals (24 de novembre de 1797).

88. Santiago ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona”, I (1959-1960), p. 152.

L'antic palau dels marquesos d'Alfarràs⁸⁹ fou construït el 1774, reformat durant l'època romàntica i pràcticament derruït pels bombardeigs de la Guerra Civil. Es conserva parcialment encastat en una nova edificació feta als anys quaranta del segle XX. A l'interior s'hi conserva una decoració mural en grisalla. Ignorem el programa decoratiu de l'època, que resta pendent de recerca.

Els parvenus: burgesia versus noblesa

Tanquem aquest apartat dedicat a les decoracions de les residències aristocràtiques amb tres programes pictòrics vinculats a les noves titulacions nobiliàries obtingudes cap a finals del Set-cents gràcies als beneficis econòmics del comerç i la fabricació de les indies: Erasme de Gònima, Salvador Marc i Miquel Alegre.

Popularment coneguda com Ca l'Erasme,⁹⁰ aquesta residència barcelonina fou edificada al llarg dels anys 1780-97 a càrrec d'Erasme de Gònima Pasarell,⁹¹ un enriquit fabricant d'indies que adquirí el títol nobiliari l'any 1791.⁹² Pel que fa a la seva decoració interior, la docu-

---

89. Situat a la cantonada de Josep Anselm Clavé i Nou de Sant Francesc, l'edifici és actualment seu de la Sindicatura de Greuges.

90. Ubicat al carrer del Carme, 106 bis, al costat de la pròpia fàbrica d'indies (destruïda durant la Guerra Civil). El 7 de Novembre de 1995 fou declarat Bé Cultural d'Interès Nacional pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

91. Vegeu el seu perfil biogràfic a Erasme D'IMBERT, *Erasmus de Gonima, 1746-1821. Apuntes para una biografía y estudio de su época*, Barcelona, Barcino Nostra 1952; Jorge REYES PLANAS, "Moyà, cuna de hombres ilustres Erasmo de Gònima 1746-1821. Entrevista con su descendiente Erasmo de Imbert, biógrafo del primero", *La Tosca Moià* 106 Biblioteca de Moià - Arxiu del Moianès (febrer de 1956); Reis FONTANALS, "Erasme de Gònima, el primer empresari modern", *Modilianum* 31 (2on trimestre de 2004); Rosa M. CREIXELL i Teresa M. SALA, "Retrat de família" (març de 2007), pp. 179-193. Referent al fons documental de la família, Reis FONTANALS, "El fons d'Erasme de Gònima i d'Erasme de Janer (1765-1877)" a Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius, n° 15, tardor 1997.

92. El rei li atorgà títol de "Ciudadà Honrat", el 12 d'agost de 1791 (comprat per 57.008 rals de billó). Les proves de noblesa aportades per Erasme de Gònima es troben a l'Archi-

mentació aporta dades relacionades amb les intervencions dels pintors Joseph-Bernard Flaugier, Marià Illa, Antoni Feu i Bonaventura Plane-lla,⁹³ algunes d'elles realitzades a la finca de Sant Feliu.⁹⁴

De Flaugier en desconeixem la temàtica dels “dos quadres” pels quals, segons un rebut de 1813, va cobrar 240 lliures.

Marià Illa realitzà el 1795 els “arrimaderos y ystoria del Hombre felis pintats al oli absos adornos de baixos relleus y flos acoloridas ... y las dos medallas al oli de Judich y Jael y unas quantas figuras pintadas sobre paper dels fusallés de Bna”.⁹⁵ Aquestes pintures foren restaurades pel mateix autor amb motiu dels arranjaments portats a terme a Ca l'Erasme entre 1805 i 1806, en què a més es repararen esquerdes del sostre, es repintaren les sanefes i la tapa de la xemeneia del menjador que representava Vulcà. Així mateix, i amb motiu de la beatificació de Josep Oriol, Marià Illa intervingué en la decoració efímera d'una altra propietat dels Gònima a Barcelona, l'edifici de Santa Anna “Exsecució de la Pintura en la fachada de la casa de dit sr. Que compren un cos dorich de Arquitectura ab nou pasos de la vida de Bto. Oriol en baixos relleus i sis estatuas que aludeixen a las Sas Birtuts”.⁹⁶

---

vo Nacional de Madrid (Pere MOLAS, “Estructures i formes de la vida social”, *Història de Barcelona*, v. V, Barcelona, p. 214, n.8); al *Fons d'Erasme de Gònima* de la Biblioteca de Catalunya hi figuren les despeses i tràmits del títol concedit a Madrid el 3 de desembre de 1791, així com les corresponents a l'escut d'armes.

93. Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, “Retrat de família”, (març de 2007).

94. Ca l'Amigó, o “aquell Versailles de don Erasme” esmentat pel baró de Maldà amb motiu de les celebracions que acostumava a organitzar cada any per la Festa Major de Sant Feliu. El baró fa una detallada i sorneguera descripció del “gran festi” organitzat el 1796, vinculant l'ostentació del desmesurat dispendi al fet de tenir ficada “el tal don Erasme la senyoria al cap” (*Calaix de Sastre*, 10 i 11 d'agost de 1796). Vegeu, també, Llorenç SANS, *Cròniques de Festa Major de Sant Feliu de Llobregat* (recull dels articles publicats per l'autor a *El Noticiero Universal* i a la revista parroquial *Alba*) “Col·lecció Quaderns d'Història”, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat - Patronat Municipal de Cultura, 1988; Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, “L'elogi de la quotidianitat. La finca dels Gònima a Sant Feliu”, *L'Avenç*, núm. 292, juny 2004, pp. 12-16.

95. Biblioteca de Catalunya, *Fons d'Erasme de Gònima*, doc. 7/2, citat per Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, “Retrat de família”, (març de 2007), n. 27.

96. Biblioteca de Catalunya, *Fons d'Erasme de Gònima*, doc. 7/3, citat per Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, “Retrat de família”, (març de 2007), n. 30.

El pintor decorador Antoni Feu fou l'autor de les pintures murals de la residència de Sant Feliu,⁹⁷ en la qual hi representà a la sala gran “la història del Casto José”.⁹⁸ Així mateix, té documentada la seva intervenció a l'edifici barceloní l'any 1796 l'escut d'armes del “senyor Domingo”,⁹⁹ diversos “països, uns bustos, uns quadros que representaven vèries novel·las, adornats de grecas y arabescos” i “Per pintar lo estudi del dit Sr. D. Erasma uns països que representan las quatra estacions”.¹⁰⁰ Finalment, de Bonaventura Planella consta que participà en la decoració interior de la casa dels Gònima a Santa Anna.

Ca l'Erasma, seu principal de la família, ha sofert successives intervencions al llarg del temps¹⁰¹ i actualment l'edifici es troba compartimentat en diversos apartaments en règim de lloguer. Tot i que desconeixem la possible conservació d'algunes de les pintures esmentades, sortosament es manté a la planta noble la decoració del saló principal,¹⁰² així com un sostre de l'avantsala.¹⁰³ D'autoria discutida, Josep Mainar¹⁰⁴ atribuï a

---

97. L'any 1906 passà a mans de la família Bertand. La propietat fou cedida a una comunitat de monges arribades d'Albi (França) que hi fundaren el Col·legi del Bon Salvador.

98. Saló: decorat amb grisalles i 20 pintures sobre la història de Josep.

99. Domingo Janer Suñer, un comerciant natural d'Esparreguera, casat (1785) amb Josepa Gònima Coll, única filla d'Erasme de Gònima. L'hereu fou Erasme Janer Gònima, nascut el 10 de juny de 1791.

100. Biblioteca de Catalunya, *Fons d'Erasme de Gònima*, doc. 7/3, citat per Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, “Retrat de família”, (març de 2007), n. 28.

101. Les principals a les següents etapes: 1784/1800, 1835 i 1832. El pintor habitual a partir de 1835 és Josep Aparici, qui intervindrà tant a Ca l'Erasme com a la residència de Santa Anna (Biblioteca de Catalunya, *Fons d'Erasme de Gònima*, II 1.2.2, Rebut i factures, 1832-34), citat per Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, “Retrat de família”, (març de 2007), p. 101.

102. Pintures al temple sobre tela, encolades al mur; i sostre decorat al fresc. L'any 1862, el daurador Ignasi Ponti daurà amb or fi les portes del saló, de l'escalafanxes i d'altres estances en motiu del casament de Josep Erasme Janer Gironella; Bartomeu Ribó Ferriz consta documentat per “por haber arreglado y restaurado completamente el techo que representa el Olimpo, en el corredor de su casa; las pinturas de las sobrepuestas de dicha estancia, y un cuadro grande para la chimenea de la misma” (Biblioteca de Catalunya, *Fons d'Erasme de Gònima*, II 1.2.2, Rebut i factures), citat per Rosa CREIXELL i Teresa M. SALA, “Retrat de família”, (març de 2007), p. 101.

103. Probablement el mateix que Mainar publicà amb una fotografia antiga, considerant la seva possible desaparició (Josep MAINAR, “L'art neoclàssic”, 1958, p. 313).

104. Josep MAINAR, “L'art neoclàssic”, 1958, p. 317.

Marià IIIa els plafons murals amb la història de David, basada en el segon llibre de Samuel (*Samuel ungeix David, David mata Goliat, Saül intenta assassinar David, David gendre de Saül, Noces de David i Micol, David rep l'espasa d'Ahimèlec al santuari de Nob, Abigail fa l'ofrena a David, David respecta la vida de Saül, Mort de Saül a la batalla de Gelboè, Oferiment de la corona a David, David a la pujada de les Oliveres, Mort d'Absalom a mans de Joab*). Sobre les portes, efígies dels reis de Judà i als quatre costats de les escòcies, medallons amb al·legories de la Pintura, l'Escultura, la Poesia i la Música. A Flaugier se li concedeix la composició del sostre dedicat al *Carro d'Apol·lo*.

La iconologia de les citades pintures de "la història *del casto José*" a la sala de la torre de Sant Feliu estan clarament relacionades amb la seva única filla Josepa, mentre que els "arrimaderos y ystoria del Hombre felis... y las dos medallas al oli de Judich y Jael" de la casa de Santa Anna podrien vincular-se a la posició i fortalesa del l'hereu. Força més complicada sembla la lectura del saló gran de Ca l'Erasme, la qual ens atrevim a connectar amb l'obtenció del títol nobiliari gràcies als serveis prestats a la Corona, igual que David a Saül. (Il·lustració núm. 7).

Significativa en aquest sentit és la visita de la comitiva reial a la casa i fàbrica d'Erasme de Gònima el 3 de novembre de 1802, tal com ho testimonia el plafó de marbre blanc a l'entrada de l'edifici¹⁰⁵ i la narració del baró de Maldà.¹⁰⁶

---

105. SRES REIES DE ESPAÑA DN CARLOS IV I DA MARIA LUISA: LOS / SERMOS SRES PRINCIPES DE ASTURIAS DN FERNANDO I DA MARIA ANTONIA: LOS SRES REIES DE ETRURIA DN / LUIS I DA MARIA LUISA: LOS SRES INFANTES DE ESPAÑA / DN CARLOS MARIA DN FRANCO DE PAULA I DN ANTONIO / PASQUAL, HONRARON ESTA CASA VISITANDO SU / FABRICA. EL MISMO HONOR QUE HAVIA REZIVIDO EN X. / DE OCTUBRE DEL SERMO SOR PRINCIPE DE NAPOLES DN / FRANCO GENARO. EN PERPETUO TESTIMONIO DE GRATITUD / DN ERASMO DE GONIMA DUEÑO DE LA CASA I LA FABRICA / H. P. E. M.

106. *Calaix de Sastre*, 4 de novembre de 1802. Vegeu, també, Relación de las diversiones, festejos públicos y otros acaecimientos que han ocurrido en la ciudad de Barcelona...con motivo de la llegada de SS.MM. a dicha ciudad y del viaje en la villa de Figueras Imp. Compañía de Jordi Roca y Gaspar, Barcelona: 1802, sobre la visita dels reis a la fàbrica de Gònima.

Cap a l'any 1773¹⁰⁷ Salvador Marc féu construir una nova residència a Barcelona¹⁰⁸ la qual decorà modestament amb alguns arrambadors de tela pintada i mampares. Durant la primavera i l'estiu de 1791 el seu successor, Francesc Marc, i amb motiu del doble compromís matrimonial dels seus fills¹⁰⁹ destinà una important quantitat econòmica per completar el moblament i decoració interior del casal barceloní. Val a dir que l'ocasió ho mereixia, donat que amb aquest enllaç els Marc entroncaven amb una família pertanyent a la noblesa de la Plana de Vic. Disposem de poca informació al respecte i la major part prové del baró de Maldà, on altrament es fa esment de la curiositat generada entre la societat barcelonina que visitava la mansió a fi de “veure-la adornada i alhajada com per funció de boda, contant-se donar els duenyos de la casa un festí non plus ultra”.¹¹⁰ La festa se celebrà el 22 de novembre.¹¹¹ A partir d'aquest moment, el casal dels March es convertí en un dels més bells i apreciats escenaris per a actes socials de l'aristocràcia i de l'alta burgesia de la ciutat.

S'han conservat únicament pintures dels sostres de la sala gran del costat de la Rambla i de la cambra immediata al costat de muntanya, l'autoria de les quals no ha estat documentada.¹¹² Les primeres són dues alegories dedicades a la *Música* i a la *Prosperitat*, mentre que a les gralles de la cambra diferents *puttis* mostren els estris referents a la Pintura, l'Escultura, l'Arquitectura i la Música.

---

107. El *Calaix de Sastre* ens informa de l'evolució de les obres. Així, segons el baró de Maldà, pel gener de 1776 “quedan fets los fonament, y se van alzant las paredes de la Nova Casa de march de reus”, p. 38, tot i que les obres avancen molt lentament, tal com explica a l'abril de 1777 i el novembre de 1778.

108. Situat al número 8 de la Rambla de Santa Mònica, ha sofert diverses intervencions al llarg de la seva història. Vegeu Manuel ARRANZ; Joan FUGUET, *El Palau Marc. Els March de Reus i el seu palau a la Rambla de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1987.

109. Teresa i Francesc, amb l'hereu i una de les filles del matrimoni Bru-Sala.

110. Vegeu la informació corresponent als dies 6 i 20 mes de novembre de 1791 (*Calaix de Sastre*, 1791). També Manuel ARRANZ; Joan FUGUET, *El Palau Marc*, 1987, p. 134-141.

111. El baró de Maldà es queixa de no haver estat convidat “se'ls han passades esqueles de convit estampades; i al senyors viudos –no se si a tots o alguns– no se'ls passà esquila, no se si per olvit o què se jo; i jo un d'estos” (*Calaix de Sastre*, 23 de novembre de 1791).

112. Atribuïdes per Josep MAINAR a Pere Pau Muntanya en un article publicat a *L'Avui* (12 d'abril de 1981) i qüestionat per Manuel ARRANZ i Joan FUGUET (*El Palau Marc*, 1987, p. 138).

La residència del baró de Castellet¹¹³ conforma avui l'actual seu del Museu Picasso, juntament amb els antics palaus d'Aguilar i Meca. A l'interior s'hi conserva un sumptuós saló d'estil neoclàssic amb bustos de filòsofs, *puttis*, relleus, pilastres, culs-de-llàntia i paraments pintats, daurats i marbrejats. Un canvi d'estil que s'ha volgut relacionar amb un hipotètic viatge del seu promotor l'any 1790 a Sant Petersburg.¹¹⁴ Tot i que hi manca recolzament documental al respecte, aquesta seria una influència raonable.

Es tracta d'un palau del segle XIII que al llarg del temps ha sofert diverses intervencions, alhora que la pertinença ha anat passant per diverses mans. La documentació ens informa que l'any 1791 era propietat del comerciant i fabricant d'Indianes Miquel Alegre Roig, qui sol·licità permís per iniciar-hi reformes.¹¹⁵ El 1797 Carles IV concedí a la família la titulació nobiliària i el seu fill, Marià Alegre Aparici, passà a ser el primer baró de Castellet. De ben segur que la innovadora decoració del saló principal es portà a terme amb motiu de la seva incorporació a l'elit aristocràtica. Així mateix, és raonable considerar l'ocasió com la més propícia per mostrar el seu tarannà progressista, alhora que culte, incorporant a la casa la nova estètica classicista que lluien els grans salons dels palaus que sembla ser havia visitat durant la seva estada a la capital russa.

La burgesia emergent segueix les pautes nobiliàries

Disposem de molt poca informació sobre algunes de les residències que la burgesia enriquida féu remodelar o edificar de nova planta, com tampoc tenim exhumada cap notícia iconogràfica i/o d'autoria en relació a llurs decoracions pictòriques. A més, moltes d'elles no s'han conservat. Tal és el cas de les pintures de la casa que el cerer Miquel Valldejuli es feu construir al carrer Comte de l'Asalto, per les quals Antoni Feu

---

113. Resta pendent l'exhaustiva consulta del fons de Castellet (152/4), dipositat a la Biblioteca de Catalunya.

114. Aurora ALTISENT i Josep Maria CARANDELL, *Salons de Barcelona*, Lumen, 1984.

115. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (IMHB), Obreria, C-XIV, caixa 55, segons Isabel ROSSELLÓ, *L'interior a Barcelona en el segle XIX* (tesi doctoral inèdita), Universitat de Barcelona, 2005, p. 63.

coirà, el 10 de setembre de 1787, la quantitat de dues-centes seixanta i quatre lliures;¹¹⁶ o la del fabricant d'indianes i comerciant Francesc Alabau,¹¹⁷ de la qual només en coneixem la seva ubicació i la notícia de les “*escenas mitològiques en color*”¹¹⁸ obrades el 1790 per Pere Pau Muntanya.

L'any 1793,¹¹⁹ Francesc Pla, dit El Vigatà, decorà les habitacions principals de la casa del comerciant i corredor de canvi Joan Ribera Oriol. Situada al carrer Nou de Sant Francesc, després del seu enderroc (1901), les pintures de la sala principal van ser adquirides per Eusebi Güell.¹²⁰ Sembla ser que posteriorment aquest programa va ser emplaçat al Palau Moja fins que, l'any 1934, l'adquirí Pau Casals gràcies a la relació personal amb la família Güell. Actualment es poden admirar a la Vil·la-Museu Pau Casals de Sant Salvador (El Vendrell), on s'ha pretès plasmar l'espai originari de l'antiga finca Güell¹²¹ a partir de les fotografies conservades a l'Arxiu Mas.

El programa iconogràfic¹²² està inspirat en les *Metamorfosis* d'Ovidi. Al sostre hi presenta una composició protagonitzada per Ceres i Mercuri, juntament amb una sèrie de medallons al·legòrics a la prosperitat econò-

116. AHPB, not. Félix Veguer Avellà, manual 1787, segona part, fol. 307, segons Santiago ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona”, II (1961-1962), p. 152.

117. Ubicada al número 20 de Rambla de Sant Josep o de les Flors, posteriorment esdevingué la seu del local conegut com “La Tribuna”. Vegeu Santiago Alcolea Gil, “La pintura en Barcelona”, I (1959-1960), p. 148 i II (1961-1962), 125; *Esgrafiats. Teoria i pràctica*. Aula d'arquitectura 25, Edicions UPC, 2000.

118. Santiago Alcolea Gil, “La pintura en Barcelona”, I (1959-1960), p. 148 i II (1961-1962), p. 125. Vegeu, també, *Esgrafiats. Teoria i pràctica*. Aula d'arquitectura 25, Edicions UPC, 2000.

119. Santiago ALCOLEA GIL, “La pintura en Barcelona” II (1961-1962), p.140.

120. Josep M. FOLCH I TORRES, “La sala de ‘El Vigatà’ a casa del compte de Güell”, *La Veu de Catalunya* (25 de juny de 1914).

121. Es poden consultar els fons dels comptes de Güell, i marquesos de Comillas a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

122. Pintures al tremp sobre un suport de tela adherit a la paret. L'any 1902 foren exhibides a l'*Exposició d'Art Antich* celebrada a Barcelona. Vegeu Judit FIGUERAS, “La decoració de la casa Ribera” (2003), p. 579-606. Sobre aquest conjunt, també Immaculada SOCIAS, “Unes pintures itinerants: la Sala del Vigatà a la Vil·la Pau Casals de Sant Salvador”, *Pau Casals en l'escenari de l'art. La col·lecció de Vil·la Casals*, Barcelona, Fundació La Caixa, 2003, p. 46-51

mica de la ciutat de Barcelona i, en conseqüència, dels Ribera. Per contra, el fil conductor dels plafons destinats al mur furga en l'Amor i ho fa recreant les relacions dels déus de l'Antiguitat. Històries sobre les unions de Júpiter amb Juno i Leda; de Venus amb Mart, Adonis i Mercuri; de Bacus amb Ariadna; d'Ascis amb Galatea; i de Pan amb Siringa exposen diferents connotacions, conceptes i conseqüències de relacions amoroses, probablement sense cap finalitat moralitzant, sinó com a simple referent cultural.

A Sarrià es conserva sortosament, tot i que en estat molt precari, la casa de Bonaventura Grasés¹²³ que probablement decorà Francesc Pla, El Vigatà, cap a 1793.¹²⁴ El conjunt disposa sobre els murs nou plafons murals, als quals cal afegir-hi les pintures dels sostres, de les sobreportes, i altre ornamentació diversa, tot plegat de temàtica mitològica i al·legòrica. Al sostre s'hi pot apreciar el déu Apol·lo, les muses i Pegas a l'Helicó, així com d'altres al·legories a les Arts. Els plafons perfilen els temes de Neptú i Amfitrite, el Rapte de Proserpina i el passatge Mercuri i Argos.

El Conde de la Viñaza cita com a obra de Pere Pau Muntanya unes pintures que representen "*Apolo –las Horas– la Aurora y otras figuras mitològiques*" a casa de "*D. Buenaventura Gazó*".¹²⁵ Probablement fou aquesta notícia, juntament amb la coincidència temàtica, el que motivà a Josep M. Folch i Torres¹²⁶ la identificació d'aquestes pintures amb les esmentades de la casa de Bonaventura Grasés, molt més properes aquestes a la manera de fer de El Vigatà.

Un altre programa decoratiu de Francesc Pla, dit El Vigatà conservat al Museu de les Arts Decoratives de Barcelona¹²⁷ és el realitzat cap a finals

123. Agraïm les fotografies a Cristina Martí, de l'empresa de restauració *Policromia*, amb qui ja vam tenir ocasió de col·laborar recentment en relació a les pintures de Francesc Pla, El Vigatà, als sostres del Palau Savassona.

124. Cronologia atribuïda per Àngels COLL, "Francesc Pla, El Vigatà", 2000-2001, p. 248.

125. CONDE DE LA VIÑAZA, *Adiciones*, 1889-1894, v. 3, p. 89. Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", II (1961-1962), p. 128, recull la notícia i corregeix la transcripció del nom "Gazó" pel de "Gassó".

126. Josep M. FOLCH I TORRES, "Interiors senyorials catalans", *D'ací i d'allà*, núm. 69, Barcelona, setembre de 1923, p. 75.

127. Josep M. FOLCH I TORRES, "Una pintura de 'El Vigatà' al Museu de Barcelona", *La Veu de Catalunya* (27 de novembre de 1916).

del segle XVIII¹²⁸ a la casa que el comerciant Bulbena tenia a l'antiga Riera de Sant Joan i que es va veure afectada per la urbanització de la Via Laietana. Es compon de vuit escenes de l'Antic i el Nou Testament (Macabeus i Fets dels Apòstols) per a la sala dita de "El Vigatà",¹²⁹ vuit escenes de la història de Tobies¹³⁰ destinades als dormitoris i dos sotes, un dedicat a Diana i les nimfes i altre a Venus i Anquises, a més de tres teles dedicades a Diana; Pan i Selene.¹³¹

Del mateix autor i d'igual cronologia són les pintures amb què el ric adroguer o comerciant de productes alimentaris Joaquim Roca Batlle féu decorar la seva nova casa. Talment es van veure afectades per l'enderroc de l'edifici a principis del segle XX i es troben actualment al Museu de les Arts Decoratives. Conformen el conjunt nou teles dedicades a escenes de la vida de Tobies.¹³²

Així mateix El Vigatà pintà al saló la casa del notari Par, de la qual en desconeixem la ubicació, una sèrie de plafons sobre la història de Tobies. Com a única referència disposem de les fotografies a l'Arxiu Mas. La revista *Vell i Nou* (Juliol de 1915) reproduïx una fotografia del saló.

La casa Serra (abans Clarós),¹³³ situada a l'Antiga Riera de Sant Joan i el carrer de Sant Pere més Alt, fou enderrocada amb motiu de la urbanització de la Via Laietana.¹³⁴ Les pintures que decoraven el saló de músi-

---

128. Vegeu Josep MAINAR, "L'art neoclàssic", 1958, p. 313. Àngels COLL, "Francesc Pla, El Vigatà", 2000-2001, p. 247.

129. *Jesús calmant la Tempesta al llac Tiberiades; Caiguda d'Antíoc en sentir la veu de sant Pau; Gesta d'Eliezar; Suplícis dels Macabeus; Heliodor expulsat del Temple; Martíri i mort de sant Esteve; Conversió de sant Pau i Resurrecció dels justos*.

130. *L'Època dels genis: Renaixement i Barroc*, Ajuntament de Girona, 1987, p. 432-433.

131. Una altra possible peça procedent de la casa Bulbena representa *Diana i Acteó*.

132. Vegeu Joan-Ramon TRIADÓ, *Història de l'Art Català. L'època del Barroc ...*, 1984, p. 236 i, també, *L'època dels Genis*, 1987, p. 432-433.

133. Una filla del fabricant d'Indianes Llorenç Clarós (1754-1831), Mariana, es va casar amb un altre fabricant d'indianes, Domènec Serra Armadà, motiu pel qual es canvià la denominació de la casa construïda al costat de la fàbrica Clarós. Vegeu Àngels COLL, "Francesc Pla, El Vigatà", 2000-2001, p. 246, n. 29.

134. L'any 1903 l'edifici passà a mans de la Lliga Regionalista, que hi mantingué la seva seu fins al seu enderroc l'any 1913. El conjunt pictòric del saló fou traslladat per Eusebi Ber-

ca es conserven actualment al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). Es tracta d'un conjunt de nou teles obrades per El Vigatà, abans de 1785. Recreen la mítica figura de Ròmul, representat en la seva doble faceta de guerrer i la posterior veneració com a déu Quirí. El conjunt narra històries relacionades amb la mort del seu germà bessó Rem, les confrontacions contra els sabins, la fundació de Roma i el pacte que establí amb el rei sabí Tit Taci per governar conjuntament la ciutat.

De la casa de Pau Planas al carrer Nou de la Rambla, únicament en sabem que Pere Pau Muntanya hi pintà cinc sostres "históricos al fresco".¹³⁵

Basant-se en un article d'Alfons Maseras,¹³⁶ Santiago Alcolea Gil¹³⁷ atribuï a Joseph-Bernard Flaugier els plafons decoratius d'un saló de la casa que Manuel Bertan (antiga residència de Ramon de Vedruna) tenia entre els carrers de Sant Pau i Sant Oleguer. Pintures itinerants i d'autoria discutida, Francesc M. Quílez¹³⁸ pensa que Raimon Caselles¹³⁹ les va poder veure l'any 1898 a la casa Bertran, i que posteriorment, van passar de la seu de l'antic Museu de la Ciutadella¹⁴⁰ al Palau de Pedral-

---

tran Serra (1877-1945) a la seva residència de la Bonanova, d'on passà al Palau de Pedralbes. Actualment forma part dels fons del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) com a llegat de la col·lecció Bertran. L'any 1929 fou exhibit a l'*Exposició Universal*. Vegeu Josep M. FOLCH I TORRES, "La sala de 'El Vigatà' a Can Serra", *La Veu de Catalunya* (6 de febrer de 1913) i Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona" I (1959-1960), p. 151. La descripció iconogràfica del conjunt es publicà en el catàleg de l'exposició de les *Col·leccions Bertan als Museus de Barcelona* (Ajuntament de Barcelona, 1985).

135. Archivo de la Real Academia de San Fernando, Armari 1, lligall, 42, transcrit per Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona" II (1961-1962), p. 283.

136. Alfons MASERAS, "Una decoración de Josep Flaugier al Museu de les Arts decoratives de Pedralbes", *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, 22, v. III (22 de març de 1933), p. 65-73.

137. Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", II (1961-1962), p. 72.

138. Francesc M. QUÍLEZ, "A l'entorn de l'activitat pictòrica", (1998-1999), p. 201-217.

139. Raimon CASELLAS, "L'estil Imperi a Barcelona", *La Veu de Catalunya* (20 de gener de 1910). Vegeu més informació sobre els plafons de la casa Bertan en els papers personals de Casellas (Biblioteca de Catalunya, Manuscrits, arxiu Casellas, caixa 1). La documentació relacionada amb l'acceptació de les peces per part dels museus d'art, així com del seu procés de restauració es pot consultar al Palau Moja (Arxiu Històric de la Junta de Museus).

140. Donació de l'escultor Joseph Reynés a l'antiga Junta Municipal de Museus i Belles Arts (*Diario de Barcelona*, 148 (3 de Juny de 1902), p. 6.714-6.715).

bes, on actualment segueixen instal·lades. Caselles les considerarà també de Flaugier, mentre que l'anàlisi de Quílez argumenta l'autoria de Pere Pau Muntanya. Realitzades cap a 1790-93, segons Alcolea formen un conjunt de vuit plafons sobre la Vida de la Verge (Naixement, Presentació al Temple, Esposoris, Adoració dels pastors, Circumcisió, Presentació de Jesús al Temple, Fugida a Egipte, i una sobreporta amb àngels), les qual han estat completades per una Anunciació, un sostre i tres sobreportes del pintor Carmel Davalillo (1903-1980) "siguiendo el carácter estilístico de la obra de Flaugier".¹⁴¹

Un altre cicle sobre la Vida de la Verge conformat per setze peces pintades per El Vigatà es conserva avui repartit entre el Museu Nacional d'Art de Catalunya i un col·leccionista particular de Madrid. Alcolea¹⁴² fa referència a la possible decoració d'una sala propera a un cambriol dedicat a la Mare de Déu. Nosaltres no descartem altres procedències, bé dels murs d'una capella privada, bé d'alguna estança femenina d'àmbit seglar o conventual, tal com s'aconsella en el text de Palomino "Y si fuere el sitio que se ha de pintar habitacion de señoras, debe huirse totalmente de las fábulas, buscando siempre asuntos nobles, decorosos, y exemplares".¹⁴³

És en aquest sentit que considerem de gran interès la notícia anònima publicada l'any 1872 a *La Renaixensa*,¹⁴⁴ en la qual es fa referència a "dos interesantes salones de la casa de la familia Keitinger,¹⁴⁵ en la calle de San Olaguer, que posiblemente sea la misma que se ha citado también con el nombre de Pau Ramón; uno de ellos mostraba escenas de la vida de la Virgen dispuestas en diferentes cuadros so-

---

141. Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", II (1961-1962), p. 72.

142. Santiago ALCOLEA GIL li dedicà un estudi monogràfic (*Sobre la pintura catalana del segle XVIII. Un cicle de Francesc Pla "El vigatà", "Opera Minora"*, 2, Barcelona, Artur Ramon, 1987). Anteriorment les pintures havien estat atribuïdes al pintor Antoni Viladomat per Rafael BENET, *Viladomat*, Barcelona, Ibèria, 1947.

143. Antonio PALOMINO, *El Museo Pictorico ó Escala Optica. Practica de la Pintura* (~1715-24), Llibre 9, cap. 3, edició de Buenos Aires, Poseidón, 1944, p. 238-242.

144. "Antigualles", *La Renaixensa*, any II, núm. 11 (1 de juliol de 1872), p. 126.

145. Mainar cita la casa de "Pau Ramon, després Keitinger" ahora que fa referència a un Keitinger amb fàbrica al carrer de la Riereta cap a 1800 com a possible familiar dels "Keitinger pare i fills, fabricans d'indianes establerts a Bolbec, prop de Rouen, a França el 1791" (Josep MAINAR, "L'art neoclàssic", 1958, p. 315 i 326, respectivament).

bre lienzo en los muros y una alegoría en el techo y otro de menos valor artístico al parecer, pero de gran interés iconográfico en que se describía la gran epopeya de la expedición de los catalanes a Oriente distribuida en diez cuadros al fresco colocados en los muros y una alegoría sobre lienzo en el techo, con la figura de Roger de Flor entregando su espada a una matrona, Cataluña, sentada en la escalinata de un templo".¹⁴⁶

En relació a les "escenas de la vida de la Virgen" considerem la seva correspondència amb el conjunt de El Vigatà abans citat i conservat entre el museu i la col·lecció madrilenya. Pel que fa a les pintures de "la gran epopeya de la expedición de los catalanes a Oriente" les identifiquem amb les que el Conde de la Viñaza¹⁴⁷ relaciona com a obra de Pere Pau Muntanya. Josep Mainar valorà el treball de Muntanya com a pioner del romanticisme català, alhora que ens deixà una descripció temàtica del programa del saló principal "representà en un dels seus salons l'expedició catalana a Grècia en deu plafons, i en el sostre destaca la figura de Roger de Flor, lliurant la seva espasa de guerra a una matrona, Catalunya, tranquil·lament asseguda als graons del lluminós temple de la glòria. Un versos catalans en octaves reials (sembla que escrits per l'escolapi Jaume Vada, professor del Liceus Mataronins i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres), al·lusius, s'inscrivien al peu de cada plafó. I Muntanya en aquests temes pictòrics es magnifica en la intencionada voluntat d'exaltar una gesta, en la qual després han prosseguit literats i pintors famosos".¹⁴⁸ Malauradament tot es va perdre quan, no fa gaires anys, es va enderrocar l'edifici sense cap mena de control patrimonial. Fets tan lamentables com aquest ens motiven a activar la recerca i l'estudi de tots aquells programes que han sobreviscut fins ara al pas del temps i de les intervencions irresponsables.

---

146. Santiago ALCOLEA GIL, "La pintura en Barcelona", II (1961-1962), p. 128.

147. "Casa de D. Pablo Ramon. Expedición de catalanes y aragoneses contra turcos y griegos" (CONDE DE LA VIÑAZA, *Adiciones...* 1889-1894, v. 3, p. 90).

148. Josep MAINAR, "L'art neoclàssic", 1958, p. 315.

Els palaus institucionals com a mirall de la puixança econòmica

Tot i que el nostre principal objectiu se centra en les residències familiars, volem fer una breu referència a les reformes i programes decoratius portats a terme a les seus institucionals del motor econòmic del país, els recintes més representatius del Comerç i la Indústria: Llotja i Duana Nova. Situats ambdós al Pla de Palau, prop del mar, reclamen una exhaustiva revisió monogràfica.

L'actual edifici de Llotja, en els seus orígens punt de reunió de mercaders i de contractacions, és el resultat d'una successió d'intervencions de tot tipus.¹⁴⁹ Des que Pere Llobet va aixecar una porxada entre els anys 1352 i 1357 al costat de la platja –en el lloc on, possiblement, n'hi havia una d'anterior–, cal destacar les significatives intervencions del darrer terç del Set-cents amb l'admirable integració del sector medieval. Malauradament, a les darreres reformes de l'edifici es va perdre tot l'aparell de pedra de Montjuïc de l'escala secundària, manllevent així una part de la noblesa arquitectònica conservada al llarg de tants anys.

Després del setge de 1714 i la posterior ocupació de la ciutat per les forces de la monarquia borbònica s'anul·laren tots els privilegis de govern i l'edifici de Llotja es va convertir en caserna. No serà fins ben avançada la segona meitat de la centúria que s'aniran recuperant alguns drets i determinades seues. L'impuls de la burgesia mercantil de Barcelona afavorí la fundació dels tres Cossos de Comerç integrats per la Matricula de Comerciants, el nou Consolat, que recuperava les tradicionals atribucions judicials en l'àmbit mercantil, i la Junta Particular de Comerç, l'estament

---

149. Vegeu una de les darreres monografies institucionals publicades: Joan BASSEGO DA NONELL, *La Casa Llotja de Mar de Barcelona: estudi històric crític i descriptiu de l'edifici i de les seves col·leccions d'escultura i pintura*, Barcelona, Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, 1986. Altres publicacions d'interès: Carlos CID, "Problemas acerca de la construcción de la Casa Lonja de Barcelona". *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. V (1947), p. 43-93; Carlos CID, "La decoración de la Casa Lonja de Barcelona". *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, v. VI (1948); *Llotja. Escuela Gratuita de Diseño 1775. Escola d'Art 2000*. Barcelona: Escola de Llotja, 2000.

directiu més influent de l'economia catalana del moment. Amb el retorn de l'edifici a la ciutat (1771) la Junta propulsà tot un seguit de reformes que afectaren de ple en el seu plantejament arquitectònic i programa decoratiu.

Tot i que les obres s'iniciaren l'any 1772, l'embranchida propulsada per Joan Soler Faneca entre el 1774 i 1794 fou definitiva. Amb motiu de la visita de Carles IV a Barcelona l'any 1802 se celebrà la inauguració oficial de l'edifici, magnífic exemple del classicisme acadèmic.

El fet d'haver aixoplugat des de la seva fundació l'any 1775 la *Escuela Gratuita de Diseño* motivà que el procés ornamental de l'edifici s'anés configurant sota les seves pautes. Projecte, direcció i realització de tots els programes decoratius van ser majoritàriament portats a terme per professors i alumnes de l'Escola, alguns dels quals van gaudir de pensions formatives a França, Itàlia i, també, a la cort espanyola. Al·legories al Comerç, la Indústria, la ciutat de Barcelona, la Junta de Comerç i la monarquia espanyola són els motius escollits per decorar amb pintures i escultures els diferents àmbits de l'edifici sota el control i aprovació de la *Real Acadèmia de San Fernando*, organisme fundat a Madrid l'any 1744 amb l'objectiu de centralitzar tot el que fes referència a l'ensenyament i a la creació artístics.

L'edifici de l'antiga Duana del port de Barcelona, destruït per un incendi el 1777, fou substituït per un de nova planta que es va erigir entre 1790-92 segons el projecte del comte de Roncali, enginyer militar i ministre d'Hisenda de Carles IV. El 1902 esdevingué seu del Govern Civil i des de 1997 ho és de la Delegació del Govern d'Espanya a Catalunya.¹⁵⁰

Pere Pau Montanya i el seu taller¹⁵¹ intervingueren en la decoració de tot un seguit de salons de la planta noble, on se situaren les dependències de

---

150. Vegeu una de les darreres monografies institucionals publicades: Manel RISQUES, *El Palau de la Duana de Barcelona. De Govern Civil a Delegació del Govern, Barcelona, Delegació del Govern a Catalunya*, 2008.

151. "Pedro Pablo Montaña, otro hábil maestro y el segundo de los Directores generales que tuvo la escuela de nobles artes de Barcelona, gefe de otra cohorte de artistas en la cual figuraron Don Francisco Vidal, Don José Comas, Don Josñe Arrau y Estrada, Don Pablo Rigalt, Don Buenaventura Planella, Don Francisco Solanes, Don Benito Calls, Don Cayetano Pont, Don José Coromina y Don Pablo Montaña hijo del maestro: todos los

l'administració pública. Diverses pintures al·legòriques i històriques fan referència a Carles III com a impulsor de tractats i decrets beneficiosos per a la política comercial de la ciutat de Barcelona, com ho són el tractat de la Regència de Tunísia o els decrets de protecció i ampliació del comerç amb Amèrica i Filipines, a l'Església i el Temps, derrotant l'islamisme, al gloriós comerç barceloní de l'època medieval, a la història i mitologia grecollatina amb escenes vinculades a Odisseu i Àiax, Sesostris, Ciro, Alexandre Magne i Escipió, entre d'altres; a episodis religiosos, com el Naixement, la Circumcisió o la Glorificació de la Verge; o altres de caràcter més bucòlic com les escenes relacionades amb l'estada del Quixot a la nostra ciutat.¹⁵²

De fet, els programes d'ambdós edificis coincideixen en promoure la difusió dels valors històrics i les virtuts comercials i industrials que propiciaren el desenvolupament català del segle XVIII, alhora que plasmen la intervenció política de caire il·lustrat de Carles III.

Cloenda

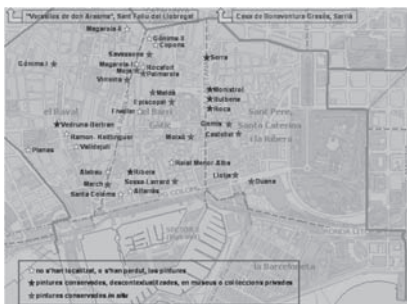
A les primeres pàgines de la ponència fèiem nostres les paraules d'Horaci: "Dimidium facti qui coepi, habet". Cert, i això anima. Amb tot, manifestem la nostra voluntat de continuar cremant etapes per tal d'avançar en la recerca documental, en l'aportació de noves anàlisis de forma i concepte, en la interpretació dels motius i fils conductors dels programes barcelonins del darrer terç del segle XVIII ... i un cop assolits els principals objectius, confrontar els resultats amb estudis similars de la resta de la península, així com d'altres territoris de la Mediterrània. Són molts els aspectes que cal tractar. D'alguns ens en podem ocupar, d'altres reque-

---

cuales a la mayor parte sirvieron de auxilio a su maestro y dieron prueba de un conocimiento en las obras al temple y al fresco que hizieron bajo la dirección de tan acreditado profesor en las salas del Consulado de Comercio, en los Salones de la Real Aduana y en otras varias salas de nobles y particulares" (Josep ARRAU BARBA, *El juramento de un artista o Juan y Pepita. Relato histórico del primer tercio del siglo XIX*, Biblioteca del MNAC, manuscrit 31, f. 22).

152. En relació a les diferents i qüestionades atribucions, vegeu Francesc M. QUÍLEZ, "A l'entorn de l'activitat pictòrica" (1998-1999), p. 201-207.

reixen la col·laboració d'historiadors, filòsofs, estudiosos de la literatura, de la música, dels costums, de la gastronomia... és a dir, d'un equip interdisciplinari que nosaltres ens comprometem a coordinar. Per començar, són els programes pictòrics els que centren la nostra atenció, tot i que no descartem continuar amb estudis que valorin el llenguatge arquitectònic i els complements mobiliaris.

1

2

3

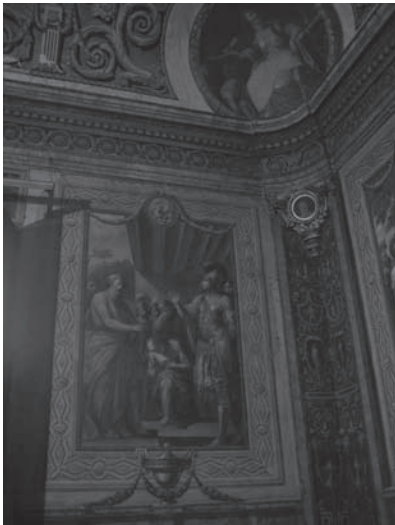
4

5

6

7

8